خەباتی پەرلەمانیی کورد لە تورکیا

گەیلان عەباس
ئەندامی ژووری توێژینەوەی سیاسیی
بزووتنەوەی گۆڕان

FOCUS

پێشەکی

لـە پـاش کودەتـا سـەربازییەکەی سـاڵی 1980ی تورکیـا، خەباتـی سیاسـیی کـورد لـە باکـووری کوردسـتان و تورکیـا بەرەوپێشـچوونی بەرچـاوی بـە خۆیـەوە بینـی، لێـرەو لـەوێ چەندیـن پـارت و بزووتنـەوە و کۆمەڵـە و سـەندیکا و ڕێکخـراوی کـوردی بـە ئەنجامدانـی کار و چالاکیـی سیاسـی و مەدەنیبوونـی خۆیـان سـەلماند. لـەو قۆناغـەدا پـارت و بزووتنـەوە سیاسـییەکان دەربـارەی میکانیزمەکانـی خەباتکـردن بیـروڕای جیاوازیـان هەبـوو، هەندێکیـان بروایـان بـە میکانیزمـی شـۆڕش و خەباتـی چەکـداری هەبـوو لـە نموونـەی پارتـی کرێکارانـی کوردسـتان) پەکەکـە) هەندێکـی دیکەیشـیان ڕێـکاری خەباتـی مەدەنییـان هەڵبـژارد و دەسـتیاندایە ئەنجامدانـی کار و چالاکیـی سیاسـی، لـە نموونـەی پارتەکانـی وەک (هـەپ، دەپ، هـادەپ ... هتـد)، بـەڵام ئـەوەی لـەم نێوانـەدا هەمیشـە خاڵـی هاوبەشـی سـەرجەم پارتـە سیاسـییە کوردییەکانـی تورکیـا بـووە، بریتـی بـووە لـە:

- تێکۆشـان و خەبـات لـە پێنـاو دۆزی نەتەوەیـی کـورد، بـە ئامانجـی بەرەوپێشـچوونی پرسـی کـورد لـە تورکیـا، ئەوەیـش لـە پێنـاو بەدەسـتهێنانی مافـە زەوتکراوەکانـی نەتەوەیەکـی 20 ملیـۆن کەسـی لـە بەشـی باکـووری کوردسـتان و تورکیـادا.
- ڕووبەڕووبوونـەوەی سـەرجەم پارتـە سیاسـییە کوردییـەکان لـە لایـەن دەسـەڵاتدارانی تورکیـا،

ئەوەیـش لـە ڕێـگای دەسـتوور و یاسـا کارپێکراوەکانـی ئـەو وڵاتـە و پەنابـردن بـۆ یاسـاغکردنی کاری سیاسـی لـە چالاکوانـان و سیاسـەتمەدارانی کـورد، تـا داخسـتن و قەدەغەکردنـی پارتـە سیاسـییەکان.

- کۆڵنـەدان لـە خەباتـی سیاسـی و شۆڕشـگێڕی و بەردەوامیـدان بـە خەبـات و هێنانـە ئـارای ئەلتەرناتیڤـی جیـاواز، بـە پێـی جیاوازیـی قۆناغـەکان، بـە نموونـە لـە سـاڵی 1990تـا 2012 نزیکـەی 10 پارتـی سیاسـیی کـوردی لـە تورکیـادا داخـراون و پەرلەمانتـاران و ئەنـدام و لایەنگرانیـان زیندانـی کـراون، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەیشـدا بـەردەوام دەبـن و سـەرەڕای توندکردنـەوەی فشـارەکانی دەسـەڵاتدارانی تورکیـا لـە سـەریان، بـەڵام ئـەوان هەمیشـە بـە وزە و بیروباوەڕێکـی بـە گوڕتـر دێنـەوە مەیـدان و زیاتـر لـە جـاران بـۆ مافـی میللەتەکەیـان تێدەکۆشـن.

لەمیانـی ئـەم ڕاپۆرتـە شـیکارییەدا هـەوڵ دەدەین تیشـک بخەینە سـەر خەباتـی سیاسـیی کـورد لـە تورکیـا، بـە دیادیکراویـش خەباتـی پەرلەمانـی لـە دوای سـاڵی 1990، لـەو نێوانـەدا بـاس لـە ئەزموونـی پارتـە سیاسـییە کوردییـەکان دەکەیـن بـۆ گەییشـتن بـە پەرلەمانـی تورکیـا لـە هەپـەوە بـۆ هەدەپـە. دواتـر هـەوڵ دەدەیـن تیشـک بخەینـە سـەر ئەزموونـی (پارتـی دیموکراتـی گـەلان- هەدەپـە) وەک یەکەمیـن پارتـی سیاسـیی کـوردی، کـە توانیـی بـۆ یەکـەم جـار لـە مێـژووی تورکیـادا بەربەسـتی 10% هەڵبـژاردنـی پەرلەمانـی تورکیـا تێپـەڕ بـکات و ببێتـە سـێهەمین گەورەتریـن فراکسـیۆن لـە خولـی 26 پەرلەمانـی تورکیـادا.

دواجـار تیشـک دەخەینـە سـەر ئـەو فشـارانەی کـە لەمـاوەی سـاڵانی 2015تـا 2017 ڕووبـەڕووی کوردانـی باکـووری کوردسـتان و پارتـە کوردییـەکان و سـەرۆک شـارەوانییەکان و پەرلەمانتـاران و ئەنـدام و لایەنگرانـی هـەر دوو پارتـی (بەدەپـە و هەدەپـە) بـووەوە، بەتایبـەت دوابـەدوای کودەتـا شکسـتخواردوەکەی 15 تەممـوزی 2016 لـە تورکیـادا.

مێژووی ژیانی سیاسی و حیزبایەتی لە تورکیا

پـاش دامەزراندنـی کۆمـاری نوێـی تورکیـا لە سـاڵی 1923 تا سـاڵی 1946 یـەک پارتـی سیاسـی لـە گۆڕەپانـی سیاسـیی ئـەو وڵاتـەدا هەبـوو، ئەویـش پارتـی گەلـی کۆمـاری (جەهەپـە) بـوو. ئـەم پارتـە سـاڵی1923 لـە سـەر دەسـتی (مسـتەفا کەمـال ئەتاتـورک) دامـەزرا، لـەو کاتـەدا ئەتاتـورک ڕێگـەی نـەدا لـە تورکیـادا جگـە لـە جەهەپـە هیـچ پارتێکـی تـر هەبێـت. ئەوەیـش بـە پاسـاوی پاراسـتنی سـەقامگیریی کۆمـاری نوێـی تورکیـا.

سـەرەڕای فشـارەکانی پارتـی گەلـی کۆمـاری لـە سـەر ژیانـی دیموکراسـی و سیاسـی، سـاڵی 1924 لـە سـەر دەسـتی کۆمەڵێـک ئەفسـەری کـە بەشـداربووی جەنگـی ڕزگاریـی تورکیـا و پابەنـدی هـزری ئیسـلامی بـوون، پارتێکیـان بـە نـاوی (پارتـی کۆمـاری پێشـەکەوتنخواز) دامەزرانـد. تەمەنـی ئـەم پارتـە زۆری نەخایانـد، پـاش یـەک سـاڵ بـە بڕیارێکـی کۆمـاری پارتەکـە داخـرا.

لـەم قۆناغـەدا ڕێگـری کـرا لـە دروسـتبوونی هـەر پارتێکـی سیاسـی، هـاوکات داوا کـرا لە سیاسـەتمەدارانی تورکیا سـەرجەمیان پەیوەندیـی بـە پارتـی گەلـی کۆماریـیەوە بکـەن، بەمەبەسـتی بەشـداری لـە ژیانـی سیاسـی و حکومڕانیـی تورکیـا. هـەر چەنـدە لـەم قۆناغـەدا و چـوار سـاڵ جارێـک هەڵبـژاردن لـە تورکیـادا ئەنجـام دەدرا، بـەڵام هەمیشـە دەنگدەرانـی تورکیـا لەنێـوان کاندیدەکانـی یـەک پارتـدا بژاردەکانـی خـۆی دەستنیشـان دەکـرد. بـەم جـۆرە پارتـی گەلـی کۆمـاری بـە پاسـاوی پاراسـتن و سـەقامگیریی وڵات و دوورخسـتنەوەی لـە پشـێویی ئەمنـی، سیسـتەمی (تـاک پارتـی) لـە تورکیـادا سـەپاند تـا سـاڵی1946.

ساڵی 1938 ئەتاتورک کۆچی دوایی کرد و (عیسمەت ئینینیۆ) لە پارتەکەوە پۆستی حکومیی تورکیادا جێگەی گرتەوە. ساڵی 1946بڕیاری فرەییی سیاسی لە سیستەمی تورکیادا جێگیر کرا. لێرەوە تورکیا ڕووی کردە سیستەمی پلورالیزم و فرە حیزبی. پارتەکەی ئەتاتورک (جەهەپە)، بۆ ماوەی 27 ساڵ، لە 1923تا هەڵبژاردنەکانی ساڵی 1950 کۆنترۆڵی پەرلەمان و حکوومەتی وڵاتی کرد، بەڵام پاش جێگیرکردنی بڕیاری فرەیی سیاسی لە ساڵی 1946، چەند پارتێکی سیاسیی تر لە تورکیادا دروست بوون، لەوانەیش (پارتی گەشەپێدانی نیشتیمانی) و (پارتی دیموکراتی تورکیا: بە ڕابەرایەتیی مەحموود جەلال بایار). لە ڕێکەوتی 21ی تەموزوی 1946 هەڵبژاردنی پەرلەمانی ئەنجام درا، ئەوەی ئەم هەڵبژاردنەی لە هەڵبژاردنەکانی تری تورکیا جیا دەکردەوە، ئەوە بوو بۆ یەکەم جار لە مێژووی هەڵبژاردنەکانی تورکیادا دوو پارتی سیاسی کێبڕکێی بەدەستهێنانی کورسییەکانی پەرلەمانیان کرد. ئەوانیش هەر دوو پارتی (پارتی گەلی کۆماری) و (پارتی دیموکراتی تورکیا) بوون.

پارتی دیموکراتی تورکیا (دەپ) لە هەڵبژاردنەکاندا توانیی 58کورسیی پەرلەمانی بە دەست بهێنێت، بەرانبەر 435 کورسیی پارتی گەلی کۆماری. سەرەڕای مانەوەی پارتەکەی ئەتاتورک لە دەسەڵاتدا بۆ چوار ساڵی تر، بەڵام ئەم گۆڕانکارییە خۆی لە خۆیدا سەرەتایەکی پۆزەتیڤ بوو بۆ بە یەکجاری جێگیرکردنی سیستەمی فرەییی پارتایەتی لە تورکیادا. وەک چۆن دەستپێکێکیش بوو بۆ ئەوەی لە هەڵبژاردنی ساڵی 1950، پارتی دیموکرات بە بردنەوەی 416کورسیی پەرلەمانی بەرانبەر 69کورسیی پارتی گەلی کۆماری، زۆرینەی پەرلەمانی بە دەست بهێنێت و کۆتایی بە 27 ساڵی حکومڕانیی پارتەکەی ئەتاتورک بهێنێت. سیستەمی فرەیی سیاسی لە تورکیا لە لایەن هاوڵاتییان و چالاکانی سیاسی پێشوازیی لێ کرا، بە جۆرێک لە ماوەی چوار ساڵدا (1946-1950)، ژمارەی پارتە سیاسییەکانی تورکیا زۆر زیادیان کرد و لە سێ پارتەوە ژمارەیان بۆ 25 پارت بەرز بووەوە. دوای 10 ساڵ لە حوکمی (پارتی دیموکرات) بە ڕابەرایەتیی (عەدنان مەندەریس) و بردنەوەی سێ خولی هەڵبژاردن لە تورکیا، ڕۆژی 27ی ئایاری 1960بۆ یەکەم جار لە مێژووی تورکیا کودەتای سەربازی لە دژی حکوومەتەکەی (عەدنان مەندەریس) ئەنجام درا. دواتر لە ڕۆژی 15ی ئەیلوولی1962عەدنان مەندەریس و 14 کەس لە وەزیرەکانی بە تاوانی خیانەتی نیشتمانی لە سێدارە دران، مەحموود جەلال بایاری سەرۆک کۆماریش بە هۆی ئەوەی تەمەنی گەیشتبوە 78 ساڵ، لە سێدارە نەدرا.

18مانگ دوای کودەتاکە، بە مەبەستی پێکهێنانی حکوومەتێکی مەدەنی لە تورکیادا، سوپا ڕێگەی دا جارێکی تر هەڵبژاردن لە تورکیادا بکرێت. تا ساڵی 1971سێ هەڵبژاردنی تر لە تورکیادا کرا. پارتی گەلی کۆماری (جەهەپە) بەرابەرایەتیی (عیسمەت ئینینیۆ: سەرۆک وەزیران) جارێکی تر گەڕایەوە بۆ سەر دەسەڵات و تا ساڵی1965 لە دەسەڵات مانەوە. لە هەڵبژاردنی ساڵی 1965 پارتی عەدالەت زۆرینەی کورسییەکانی پەرلەمانی بە دەست هێنا و بە ڕابەرایەتیی (سولەیمان دەمیرێل)، تا مانگی ئازاری ساڵی 1971لە دەسەڵات بەردەوام بوون.

لە 12ی ئازاری1971 دا سوپای تورکیا لە دژی حکوومەتەکەی پارتی عەدالەت کودەتای سەربازیان ئەنجام دا و (سولەیمان دەمیرێل: سەرۆک وەزیران)، پاساوی سوپا ئەوە بوو حکوومەت پابەند نەبوە بە بنەماکانی کەمالی و لە ناکۆکییەکانی نێوان تورکیا و یۆنانداا بەرژەوەندییەکانی تورکیای نەپاراستوە. ساڵی 1973ساڵی 1977 دو هەڵبژاردنی تر کران، لە هەر دوو هەڵبژاردنەکەدا پارتی گەلی کۆماری (جەهەپە) زۆرینەی پەرلەمانی بە دەست هێنا، بەڵام ناسەقامگیریی دۆخی تورکیا گەییشتە ئاستێک لە ماوەی ساڵانی (1977-1980) پێنج جار حکوومەت لە نێوان پارتی گەلی کۆماری بە ڕابەرایەتیی (بوڵەنت ئەجەوید) و پارتی عەدالەت بە ڕابەرایەتیی (سولەیمان دەمیرێل) هەڵوەشێنرایەوە.

لە ڕێکەوتی 12ی ئەیلوولی1980 پاش تێکچوونی دۆخی ناوخۆی تورکیا و پێکهەڵپژانی جەماوەری لە نێوان ئەندام و لایەنگرانی پارتە نەتەوەیی و شیوعییەکان، حکوومەتەکەی سولەیمان دەمیرێل کۆنترۆڵی لە دەست دا. ئەمەیش هۆکار بوو بۆ ئەوەی جارێکی تر سوپای تورکیا بە ڕابەرایەتیی سەرۆک ئەرکان سوپا (کەنعان ئێڤرن) سێهەمین کودەتای سەربازی دژ بە حکوومەتەکەی دەمیرێل ئەنجام بدات. لە دوای کودەتای ساڵی 1980 بە ڕابەرایەتیی (کەنعان ئێڤرن)، دەستوورێکی نوێ بۆ تورکیا دەنرا لە ساڵی 1982دا. بە پێی ئەو دەستوورە چەند یاسایەک پەسەند کران و لە ڕێگەیانەوە لەمپەر و ڕێگری بۆ کاری حیزبایەتی لە تورکیادا دانرا، بەم

جـۆرە چیـتر ئازادیـی کاری سیاسـی وەک جـاران لـە تورکیـادا نەمـا، بەتایبـەت بـۆ چالاکـە سیاسـییە (ئیسـلامی و کـوردەکان) ی تورکیـا. دوای چەنـد هەموارێکی دەسـتووری و هەڵوەشـاندنەوەی کارکـردن بـە چەنـد یاسـایایەک لـە سـەردەمی (تورگوت ئـۆزال)دا، بەشـێک لـەو لەمپەرانـە لـە بـەردەم چالاکیـی پارتـە سیاسـییەکان هەڵگیـرا، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەیشـدا پارتـە ئیسـلامی و کوردییـەکان ڕووبـەڕووی دادگای دەسـتووری دەکرانـەوە پـاش ماوەیـەک بڕیـاری یاسـاغکردنیان بـۆ دەردەکـرا و دامەزرێنەرەکانیشـیان کاری سیاسـییان لـێ قەدەغـە دەکـرا. مێـژووی یاسـاغکردنی پارتـە سیاسـییەکان لـە تورکیـادا دەگەڕێتـەوە بـۆ سـەرەتای دامەزراندنی کۆمـاری تورکیـا و لـە دوای کودەتـا سـەربازییەکەی سـاڵی (1980) ەوە ئـەم دیاردەیـە پـەرەی سـەند.

داڕێژەرانـی دەسـتووری 1982کۆمەڵێـک لەمپـەر و ڕێگرییـان خسـتە بـەردەم چالاکیـی پارتـە سیاسـییەکان، ئەوەیـش لـە ڕێگـەی کۆمەڵێـک بەنـدی دەسـتوورییەوە، لەوەیـش توندتـر لـە ڕێگـەی یاسـای پارتـە سیاسـییەکانەوە لەمپـەری توندیـان خسـتە بـەردەم کاری سیاسـی پارتـە سیاسـییەکان، بـە جۆرێـک دادگای دەسـتووری تورکیـا لـە ڕێـی لیسـتێکەوە کاری سیاسـی لـە 25 پارتـی سیاسـی تورکیـای قەدەغـە کـرد، 6 پارتیـان بـە پێـی دەسـتووری 1961، 19پارتـی تـر بـە پێـی دەسـتووری 1982. بـە پێـی یاسـاکە لـە ڕێکەوتـی دەرچوونیـەوە ئەنـدام و چالاکانـی سیاسـی ئـەم پارتـە سیاسـییانە بـۆ مـاوەی 5 سـاڵ کاری سیاسـییان لـێ قەدەغـە کـرا.

سـەرەڕای کۆمەڵێـک چاکسـازی و دەسـتکاریی پەیوەسـت بـە کاری سیاسـی لـە تورکیـا لـە ڕێگـەی هەمـواری دەسـتووریی (1978-1995-2001) لـە تورکیـادا، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەیشـدا هێشـتا یاسـای پارتـە سیاسـییەکانی تورکیـا خەوشـی زۆری تێدایـە و زیانـی گەیانـدوە بـە سیسـتەمی سیاسـی و ڕەوشـی دیموکراسـی لـە تورکیـادا. بـەم هۆیـەوە لە مانگـی ئـازاری سـاڵی2009 (لیژنەی ئەوروپـی بـۆ دیموکراسـی لـە ڕێگـەی یاسـا: کۆمسـیۆنی ڤینیسـیا - لجنـە البندقیـە) لـە یەکێتیـی ئەوروپـا لـە ڕێگـەی ڕاپۆرتێکـەوە ڕەخنـەی تونـدی لـە مـادده دەسـتووری و یاسـاییەکانی تورکیـا گـرت، پەیوەسـت بـە دۆسـیەی یاسـاغکردنی پـارت و ڕێکخـراو چالاکیـی سیاسـی لـە تورکیـادا.٠

دیـاردەی یاسـاغکردنی کاری سیاسـی لـە تورکیـادا تەنیا پەیوەسـت نییـە بـەو پارتـە سیاسـییانەوە کـە دادگای دەسـتووری یاسـاغیان دەکات، بەڵکـوو چەنـد پـارت و ڕێکخراوێکـی تـر هـەن لـە تورکیا،

کۆڵنەدان لە خەباتی سیاسی و شۆڕشگێڕی و بەردەوامیدان بە خەبات و هێنانە ئارای ئەلتەرناتیڤی جیاواز، بە پێی جیاوازی قۆناغەکان، بە نموونە لە ساڵی ١٩٩٠ تا ٢٠١٢ نزیکەی ١٠ پارتی سیاسیی کوردی لە تورکیادا داخراون وپەرلەمانتاران و ئەندام و لاینگرانیان زیندانیکراون

بـە پێـی یاسـا بـە پارتـی نایاسـایی لـەو وڵاتـەدا هەژمـار کـراون و ئەندامەکانیشـیان وەک تاوانبـار و داواکـراوی یاسـایی مامەڵەیـان لەگەڵـدا دەکرێـت، وەک نموونـەی (پارتـی کرێکارانـی کوردسـتان-پەکەکـە، حیزبوڵـڵای تورکـی، پارتـی ماویسـتی کۆمۆنیسـت، حیزبـی تەحریـری تورکی،...چەندانـی تـر).

زۆرتریـن ئـەو پارتـە سیاسـییانەی لـە دوای سـاڵی 1982 ڕووبـەڕووی یاسـاغکردنی کاری سیاسـی بوونەتەوە پارتە ئیسـلامی و کوردییـەکان بـوون، بـەڵام ئەمـە بـەو واتایـە نایـەت کـە پارتـە سیاسـییەکانی تـری تورکیـا مەترسـیی یاسـاغکردنیان لـە سـەر نییە، لـەو نێوانـەدا پارتـە چەپـە کۆمۆنیسـتەکان هـەر لـە سـەرەتای دامەزراندنـی کۆمـاری تورکیـا لەسـاڵی 1920 ڕووبـەڕووی دادگا بوونەتـەوە و بەشـی زۆریـان یاسـاغ کـراون.

مێـژووی داخسـتنی پارتـە سیاسـییەکان لـە تورکیـا لـە سـاڵی 1925، واتـە دوای دوو سـاڵ پـاش دامەزراندنـی کۆمـاری تورکیـا، بـە داخسـتنی پارتـی کۆمـاری پێشـکەوتنخواز دەسـت پێـد ەکات و لـە سـاڵی 2009یشـدا بـە داخسـتنی کۆنگـرەی کۆمەڵگـەی دیموکراتـی درێـژەی دەبێـت.

دوابـەدوای ڕێگـەدان بـە سیسـتمی فـرە حیزبـی لەتورکیـادا، لـە سـاڵی 1946-2009 نزیکـەی 27 پارتـی سیاسـی لـە تورکیـادا

داخـراون، 25 پارتیـان دوابـەدوای پێکهێنانـی دادگای دەسـتووری لـە سـاڵی 1961داخـراون. لەنێـوان سـاڵی 1991تـا2009 شـەش پارتـی سیاسـیی کـوردی لـە ڕێـگای دادگای دەسـتووری بڕیـاری داخسـتنیان دراوە.

بـە کـۆی گشـتی لـە مـاوەی 84 سـاڵدا 58 پارتـی سیاسـی لـە تورکیـا داخـراون، بەشـێکیان بـە فەرمانـی دادگای سـەربازی و بەشـێکی تریـان بەفەرمـی دادگای دەسـتووری داخـراون، دواییـن دوو پارتیـش کەلـەو چوارچێوەیـەدا داخـران، هـەر یەکـە لـە پارتی دیموکراتـی گـەل و کۆنگـرەی کۆمەڵگـەی دیموکراتـی بـوون، کـە دوو پارتـی کـوردی بـوون.

نموونەی کۆمەڵێک پارتی سیاسیی یاساغکراو داخراو لە تورکیا:

1. پارتە چەپەکان:

- پارتـی کرێکارانـی تـورك (تورکـی ئیشـچی پارتیسـی)، لـە سـاڵی (1961) یاسـاغ کـراوە.

- پارتـی کۆمۆنیسـتی یەکگرتـووی تورکیـا (تورکـی بیـر لەشـیك کۆمۆنیسـت پارتیسـی) لـە سـاڵی (1991) یاسـاغ کـراوە.

2. پارتە دینییەکان:

- پارتـی کۆمـاری پێشـکەوتنخواز (تەراککیپەرڤـەر جمهوریـیـەت فیرکاسـی)، لـە ڕێکەوتـی (1925/6/3) یاسـاغ کـراوە

- پارتـی نیزامـی میللـی (میلـی نیـزام پارتیسـی)، لـە ڕێکەوتـی (1971/5/20) یاسـاغ کـراوە.

- پارتـی ڕفـاه (رهفـاه پارتیسـی)، لـە ڕێکەوتـی) (1998/2/22) یاسـاغ کـراوە.

- پارتـی فەزیلـەت (فەزیلـەت پارتیسـی)، لـە ڕێکەوتـی (2001/6/22) یاسـاغ کـراوە.

3. پارتە کوردییەکان:

- پارتـی کاری خەڵـك (هەڵکیـن ئەمـەك پارتیسـی)، لـە ڕێکەوتـی (1993/3/6) کاری سیاسـییان لـێ یاسـاغ کـراوە.

- پارتـی دیموکـرات (دیموکراسـی پارتیسـی)، لـە ڕێکەوتـی (1994/6/16) کاری سیاسـییان لـێ یاسـاغ کـراوە.

- پارتـی دیموکراتـی خەڵـك (هەڵکیـن دیموکراسـی پارتیسـی)، لـە ڕێکەوتـی)(2003/3/13) یاسـاغ کـراوە.

- پارتـی کۆمەڵگـەی دیموکـرات (دیموکراتیـك ڤـە تۆپلـوم پارتیسـی)، لـە ڕێکەوتـی (2009/12/11)یاسـاغ کـراوە.

- پارتـی کۆمەڵگـەی دیموکـرات (باریـش ڤـە دیموکراسـی پارتیسـی) ، سـاڵی 2014 لـە لایـەن دادگای دەسـتووری تورکیـاوە بڕیـاری داخسـتنی بـۆ دەرکـرا.

جێـی ئاماژەبۆکردنـە لـە خولـی پێشـوی پەرلەمانـی تورکیـادا هەوڵێـک درا لـە بـارەی هەموارکردنـی چەنـد مادەیەکـی دەسـتووری، ئەوەیـش لـە پێنـاو زەحمەتکردنـی دیـاردەی داخسـتنی پارتـە سیاسـییەکان، ئـەوە بـوو لـە ڕێکەوتـی 10 ئـازاری سـاڵی2015دا پرۆژەیـەک بـە واژۆی 224 پەرلەمانتـار پێشـکەش بە لیژنـەی هەموارکردنـەوەی دەسـتووری کـرا لـە پەرلەمانـدا، دوای چـوار ڕۆژ پرۆژەکـە پەسـەند کـرا. پرۆژەکـە سـەرەڕای گۆڕانـکاری لـە چەنـد ڕێکارێکـی داخسـتنی پارتـەکان، بـەڵام سـەرئەنجام وەک ڕ ابـردوو دەسـەڵاتی داخسـتنی پارتـە سیاسـییەکانی لـە چوارچێـوی سـەڵاحیاتەکانی دادگای دەسـتووریدا هێشـتوە.

مێژووی خەباتی سیاسی و پەرلەمانی کورد لە تورکیا

لـە کۆتایـوی سـاڵانی حەفتاکانـدا خەباتـی سیاسـوی کـورد لـە تورکیـا پێـی نایـە قۆناغێکـی نوێـوە، بەتایبـەت پـاش دروسـتبوون و ڕاگەیاندنـی پارتـی کرێکارانـی کوردسـتان (پەکەکـە) بـە ڕابەرایەتیـی (عەبدوڵـلا ئۆجـەلان) لـە ڕێکەوتـی 1978/11/27 لـە باکـووری کوردسـتان. ئـەم پارتـە کوردییـە لـە دیارتریـن ئـەو پارتـە سیاسـییانەی کـورد بـوو لـە تورکیـا، کـە جیـاواز لـە ئەزموونـی پـارت و ڕێکخـراوە سیاسـییەکانی ڕابـردووی کـورد لـەو پارچەیـەی کوردسـتان، توانیـی کاریگەریـی گـەورە دروسـت بـکات لـە سـەر ئاراسـتەی خەباتـی کـورد لـە تورکیـا و ئیلهـام و وزەی خەباتـی نەتەوەیـی ببەخشـێتە دەیـان پـارت و ڕێکخـراوی سیاسـیی تـر لـە تورکیـادا.

پـاش کودەتـای سـەربازیی 12ئەیلوولـی 1980 بـە سـەرۆکایەتیی (کەنعـان ئێڤـرەن)، ئەندامانـی پەکەکـە وەک زۆربـەی گـروپ و دەسـتەکانی تـر لـە باکـووری کوردسـتان و تورکیـا کەوتنەبـەر شـاڵاوی ڕاونـان و گرتـن و کوشـتن.

هەڵمەتـی ڕاوەدوونـان و کوشـتنی ئەندامانـی پەکەکـە هـۆکار بـوو بـۆ ئـەوەی لەسـاڵانی (1982-1983) بەشـێک لـە ئەندامانـی پەکەکـە تورکیـا بـە جـێ بهێڵـن و ڕوەو لوبنـان بـڕۆن. لەگـەڵ توندبوونـەوەی فشـارەکانی سـوپاو دەزگای پۆلیـس و دادگا بـۆ سـەر چالاکانـی سیاسـیی کـورد، ئـەم پارتـە کوردییـەی ناچـار کـرد پـاش شـەش سـاڵ لـە کاری سیاسـی و نەگەییشـتنە ئامانـج لەگـەڵ حکوومەتـی تورکیـا، لـە سـاڵی1984دا بەفەرمـی دەسـتی دایـە چـەک و خەباتـی شۆڕشـگێڕییان دژ بـە حکوومەتـی ئەنقەرە دەسـت پـێ کـرد. لـەو ڕۆژەوە تـا ئێسـتا خەباتـی چەکداریـی لـە باکـووری کوردسـتان لـە سـەر دەسـتی ئـەم پارتـە سیاسـییە بەردەوامـە.

دوای سێ ساڵ لە حوکمی سوپا لە تورکیا، ساڵی 1983 حکوومەتێکی نوێ بە سەرۆکایەتیی (تورگوت ئۆزال) پێک هێنرا، ئۆزال تا ساڵی 1989 وەک سەرۆک وەزیران، دواتر تا ساڵی 1992 وەک سەرۆک کۆمار دەستبەکار بوو. لەو ماوەیەدا تورکیا بەگشتی و پرسی کورد بەتایبەتی دووچاری گۆڕانکاری بووەوە، لە سەر ئاستی تورکیا کۆمەڵێک گۆڕانکاری لە دەستوور و یاسا و بڕیارەکانی تورکیادا کران، لەوانەیش هەموارکردنەوەی یاسای هەڵبژاردن، بەرفراوانکردنی کورسییەکانی پەرلەمان، هەڵوەشاندنەوەی ماددەکانی (141-142-163) ی دەستوور لە بارەی قەدەغەکردنی چالاکییە سیاسییەکانەوە. هاوکات لەلایەکی ترەوە هەوڵەکان بۆ ڕاگەیاندنی ئاگربەست لە نێوان پەکەکە و حکوومەتی تورکیا دەستیان پێ کرد، بۆ ئەوەی کێشەی کورد بە شێوەی ئاشتییانە چارەسەر بێت. هەموو ئەم بەرەوپێشچوون و گۆڕانکارییانە ڕێگایان خۆش کرد بۆ کرانەوەی زیاتر و هاتنە پێشەوەی چالاکیی کوردەکان، بۆ ئەوەی لە ڕێگەی کەناڵێکی فەرمی و دانپێدانراوە و داکۆکی لە ماف و داواکارییەکانیانی هاونیشتیمانییانی کورد بکەن لە تورکیا.

ئاستەنگەکانی خەباتی پەرلەمانی لە تورکیا

لەگەڵ بەردەوامی خەباتی چەکداری لە سەرەتای ساڵانی نەودەکان بە ڕابەرایەتیی پەکەکە، چالاکانی کورد وەک ئەڵتەرناتیڤی خەباتی چەکداری و شۆڕشگێری، پەنایان بردە بەر(خەباتی سیاسی و مەدەنی) لەو وڵاتەدا. هەر چەندە هاوشێوەی ڕابردوو پارتە کوردییەکان لەم قۆناغەیشدا، ڕووبەڕووی سزادان و گرتن و ڕاوەدوونانی ئەندامان و داخستن و قەدەغەکردنی پارتەکانیان بوونەوە. بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا هیچ کات فشارەکان ڕێگر نەبوون لە بەردەم کۆتاییهێنان بە خەبات و ژیانی سیاسیی کوردەکان لە تورکیا.

یەکەم هەوڵی بەشداریی سیاسیی بزووتنەوەی کورد لە خەباتی سیاسی و مەدەنیی تورکیا لە ڕێگەی (بزووتنەوەی کۆمەڵگەی دیموکرات)ـەوە بوو لە ساڵی1990. لەو کاتەوە تا ئێستا بزووتنەوەی کوردی لە باکوور ناچار بوە زیاد 10جار ناوی پارتەکانی خۆی بگۆڕێت. ئەوەیش لە پێناو خۆگونجاندن لەگەڵ ڕێگری و لەمپەرەکانی حکوومەتە جیاوازکانی تورکیا، تا بەو جۆرە بتوانن بەردەوامی ببەخشن بە خەباتی سیاسیی کورد لە تورکیا.

یەکەم ئەزموونی بەشداریی سیاسیی (بزووتنەوەی کۆمەڵگەی

> **دارێژەرانی دەستووری ١٩٨٢ کۆمەڵێک لەمپەرو ڕێگریان خستە بەردەم چالاکی پارتە سیاسییەکان، ئەوەیش لە ڕێگەی کۆمەڵێک بەندی دەستوورییەوە، لەوەش توندتر لە ڕێگەی یاسای پارتە سیاسییەکانەوە لەمپەری توندیان خستە بەردەم کاری سیاسی پارتە سیاسییەکان**

دیموکرات) لە ڕێگەی (پارتی دیموکراسیی گەل یاخود ڕەنجی گەل- هەپ) تاقی کرایەوە، ئەم پارتە کورددییە بۆ ئەوەی بچێتە پەرلەمانی تورکیا لەگەڵ (پارتی سۆسیال دیموکراتی گەلی تورکیا: سەهەپە) هاوپەیمانیی پێک هێنا. لە ئەنجامدا هاوپەیمانێتییەکە توانیی لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی 1991 ڕێژەی 20،75%دەنگەکان بە دەست بهێنێت و 88 کورسیی پەرلەمان بباتەوە. لەو ژمارەیە 18کورسیان لە ناوچە کورددییەکان بە دەست هات. لە کاتی سوێندخواردنی دەستبەکاربوونی ئەندامانی پەرلەمان، لە 6ی تشرینی دووەمی 1991دا لە پەرلەمانی تورکیا هەر یەک لە (ئۆرهان دۆغان، لەیلا زانا، خەتیب دیجلە، سەلیم ساداک و ئەحمەد تورک) جگە لە بەکارهێنانی زمانی کوردی لە کاتی سوێندی پەرلەمانیدا گوتیان « ئەم سوێندە بۆ برایەتیی گەلی کورد و تورک دەخۆین.»

سوێندەکەی ئۆرهان دۆغان و هاوڕێ پەرلەمانتارەکانی چەندین کاردانەوەی لێ کەوتەوە. هەر ئەو ڕۆژە تانکەکانی حکوومەتی تورکیا پەرلەمانیان گەمارۆ دا و هێزە ئەمنییەکانیش پەرلەمانتارە کوردەکانیان دەستبەسەر کرد. لە دوای یەک ساڵ چیرۆکی هاوپەیمانیی هەپ و سەهەپە لە مارسی 1992

دا کۆتایی پێ هات و 18 پاڵێوراوی (هەپ) فراکسیۆنێکی نوێیان لە پەرلەمان دروست کرد. بەڵام کارەکانی هەپ زۆری نەخایاند و لە هەمان ساڵدا هەپ لە لایەن دادگای دەستووری تورکیاوە داخراو پەرلەمانتارە کوردەکان، وەک ئەڵتەرناتیڤی پارتی (دەپ) یان دامەزراند و لەوێدا درێژەیان بە کاری سیاسیی خۆیاندا.

ڕێکەوتی 1 مارسی 1994، لە پارلەمانی تورکیا، بە دەنگی ئەندامانی پارتی ڕێگەی ڕاست و پارتی دایکی نیشتمانی، مافی ئەندامێتی لە شەش پەرلەمانتاری (دەپ) سەنرایەوە و ڕۆژێک دواتر پەرلەمانتارەکان دەستگیر کران و چوار مانگ دواتر مافی حەسانەیان لێ سەنرایەوە و ڕەوتی دادگاییکردنیان دەستی پێ کرد.

دادگای تورکیا لە 8ی کانونی یەکەمی 1994 بە هۆی سوێندخواردنی ئەو پەرلەمانتارانە بە زمانی کوردی و بە تۆمەتی ئەندامبوون لە پەکەکەدا سزای 8 بۆ 15 ساڵ زیندانیی بەسەر هەر یەک لە (ئۆرهان دۆغان، لەیلا زانا، ئەحمەد تورک، سڕی ساکیک، مەحمود ئاڵناک، خەتیب دیجلە و سەدات یورت تاش) سەپاند. دواتر دادگای تێهەڵچوونەوەی تورکیا سزای (ئەحمەد تورک، سڕی ساکیک، سەدات یورت تاش و مەحموود ئاڵناک)ی هەڵوەشاندەوە، بەڵام سزای 15 ساڵ زیندانیی بۆ هەر یەک لە « ئۆرهان دۆغان، لەیلا زانا، خەتیب دیجلە و سەلیم ساداک»ی پەسەند کرد.

بەم شێوەیە لە حوزەیرانی ساڵی1994دا، پارتی (دەپ) داخرا و لە مانگی ئایاری ساڵی 1994پارتی دیموکراتی گەل (هادەپ) شوێنی گرتەوە. (هادەپ) بەشداریی هەڵبژاردنی پەرلەمانی ساڵی 1995کرد، توانیی یەك ملیۆنو 171 هەزار دەنگ بە دەست بهێنێت، دەیکردە ڕێژەی 4،1%دەنگەکانی، بەڵام بە هۆی بوونی بەربەستی10% نوێنەرەکانی ئەم پارتە نەیانتوانی بگەنە پەرلەمان.

ساڵی 1997 پارتی گەلی دیموکرات (دەهاپ) دامەزرا، ئەوەیش وەك ئامادەکارییەك بۆ ئەگەری داخستنی هادەپ، هەر دوو پارتەکەیش بەشداریی هەڵبژاردنی ساڵی 1999 یان کرد و دەنگەکانیان بەرز کردەوە بۆ یەك ملیۆن و 482 هەزار دەنگ و ڕێژەی 4،7%دەنگەکانی دەکرد، بەڵام بە هۆی بوونی بەربەستی هەڵبژاردن، جارێکی تر بزووتنەوەی کوردیی نەیتوانی کاندیدەکانی بنێرێتە پەرلەمانی تورکیا.

لە هەمان ساڵدا و لە ڕێکەوتی 15شوباتی ساڵی1999 ڕێبەری پارتی کرێکارانی کوردستان (عەبدوڵڵا ئۆجەلان) لە ڕێگەی پیلانگێڕییەکی نێودەوڵەتییەوە لە وڵاتی کینیا دەستگیر کرا و دواتر ڕادەستی میتی تورکیا کرا. لە سەرەتایشدا، دادگای تورکیا، حوکمی لەسێدارەدانی بۆ ئۆجەلان دەرکرد، بەڵام دواتر بە هۆی زیادبوونی فشارە نێوخۆیی و دەرەکییەکانەوە سزاکەی گۆڕرا بۆ زیندانیی هەتاهەتایی و ئۆجەلان ڕەوانەی دوورگەی ئیمراڵی کرا.

دەسەڵاتدارانی تورکیا لەو کاتەدا پێیان وابوو بە دەستگیرکردنی عەبدوڵڵا ئۆجەلان دەتوانن خەباتی شۆڕشگێڕی و چەکداریی کورد لە تورکیادا بە یەکجاری کۆتایی پێ بهێنن. بەڵام بەپێچەوانە دەستگیرکردنی ئۆجەلان، گڕوتینی زیاتری بەخشییە خەباتی شۆڕشگێڕیی پەکەکە، لە سەر ئاستی ناوخۆی تورکیایش خەباتی سیاسیی کورد بەرەوپێشوەچوونی زیاتری بە خۆیەوە بینی.

ساڵی 2002 دادگای دەستووری تورکیا بڕیاری داخستنی (هادەپ)ی دەرکرد، بەو هۆیەیشەوە، پارتی گەلی دیموکرات (دەهاپ) کە ساڵی 1997 دامەزرابوو، جێگای هادەپی گرتەوە و بەشداریی هەڵبژاردنەکانی ساڵی 2002کرد و توانیی یەك ملیۆن و 960 هەزار دەنگ بە دەست بهێنێت، بەرانبەر ڕێژەی 6،2% دەنگەکان، بەڵام بە هۆی بوونی بەربەستی هەڵبژاردن جارێکی تر کورد لە پەرلەمانی تورکیا بێبەش بوو. پاش تێپەڕبوونی 10 ساڵ بە سەر زیندان کردنیاندا ساڵی 2004 هەر یەک لە (ئۆرهان دۆغان و لەیلا زانا و هاورێکانیان) ئازاد کران، لەدوای ئازادبوونی ئەم پەرلەمانتارانە، پارتی (دەهاپ) بە هەمان سیناریۆی پارتی (هادەپ) داخرا. لەو کاتەدا هەر یەک لە (ئۆرهان دۆغان و ئەحمەد تورک، لەیلا زانا، ئایسەل توغڵوک، خەتیب دیجلە و سەلیم ساداک) لە ڕێکەوتی 9ی تشرینی دووەمی 2005پارتی کۆمەڵگەی دیموکراتی (دەتەپە) یان دامەزراند. ساڵی 2007 بەر لە ئەنجامدانی هەڵبژاردنی پەرلەمان، یاسای هەڵبژاردنی تورکیا گۆڕانی تێدا ئەنجام درا و ڕێگە درا جگە لە لیستی پارتەکان کاندیدی سەربەخۆش بەشداری لە هەڵبژاردنەکاندا بکەن، ئەوە بوو پارتی کۆمەڵگای دیموکرات دەتەپە لە ڕێگەی کاندیدی سەربەخۆوە بەشداریی لە هەڵبژاردنەکاندا کرد و توانی یەك ملیۆن و 334 هەزار دەنگی بەدەست بهێنێت، هەرچەندە لەچاو هەڵبژاردنی 2002دەنگەکانی کورد کەمی کرد ، بەڵام دەتەپە توانی لە کۆی 62 کاندید 21 پەرلەمانتار

بنێرێتە پەرلەمانی تورکیا، بەوەش بۆ یەکەمین جار بوو کورد بەو ڕێگەیە لە بەربەستی 10% ڕزگاری بوو. دواتر لەناو پەرلەماندا فراکسیۆنی دەتەپەیان پێکهێنا.

دوای دوو ساڵ لە کاری پەرلەمانی، لە ڕۆژی هەینی (2009/12/11)بەهەمان شێوەی پارتە کوردییەکانی تر و بە بریاری دادگای دەستووری تورکیا پارتی کۆمەڵگەی دیموکراتی (دەتەپە) بڕیاری داخستنی درا بە «تاوانی بوونی پەیوەندی لەگەڵ پەکەکە». بەم شێوەیەش کاری سیاسی لە دامەزرێنەرانی ئەم پارتە بە(ئەحمەد تورك)ی سەرۆکی پارتەکەشەوە قەدەغەکرا. لەوکاتدا (هاشم کیلیچ: سەرۆکی دادگای دەستووری) ڕایگەیاند « (11) دادوەری دادگای باڵای تورکیا بڕیاریان لە سەر داخستنی دەتەپە داوە، بەو پێیەی ئەم پارتە بوەتە خاڵی سەرەکی چالاکییەکان دژی یەکگرتوویی وڵات و نیشتمان. هاوکات ڕایگەیاند»سەرۆکی دەتەپە واتا ئەحمەد تورك، لەگەڵ ئایسەل تورك و (35) ئەندامی دیکەی ئەو پارتە بۆ ماوەی پێنج ساڵ چالاکیی سیاسیان لێ یاساغکراوە، ئەوەیشی باسکرد، کە تەواوی دارایی حیزبەکە دەستی بەسەردا دەگیرێت».

بەو هۆیەیشەوە چالاکانی کورد ڕویانکردە پارتی ئاشتی و دیموکراسی (بەدەپە)، ئەمیش پارتێکی دیکەی کوردی بوو کە ساڵی 2008دامەزرا بوو.

لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی 2011، بەدەپە بە لیستی کاندیدی سەربەخۆ بەشداریکردو توانی 35پەرلەمانتار بگەیەنێتە پەرلەمانی تورکیا، ئەوەیش دوای ئەوەی دەنگەکانی کورد بۆ 2 ملیۆن و 435 هەزار دەنگ بەرز بوەوە. کە ڕێژەکەی بریتی بوو لە 5،6%ی کۆی دەنگدەرانی تورکیا.

ساڵی 2014 پارتی (بەدەپە) لە لەلایەن دادگای دەستووری تورکیاوە بریاری داخستنی بۆ دەرکرا. لەوکاتەدا دوبارە چالاکوانانی کورد بەشێکیان ڕوویان کردە پارتی (پارتی هەرێمە دیموکراتییەکان- دەبەپە) کە لە ساڵی 2008 دروستکرابوو، بەشێکی تریان ڕوویان لە پارتی دیموکراتی گەلان-هەدەپە) کرد، ئەم پارتەش لەساڵی 2012دامەزرابوو، ئەوکات بە هاوبەشی بەدەپە نوێنەریان لە ناو پەرلەمانی تورکیادا هەبوو.

دوای داخستنی بەدەپە، پارتی دیموکراتی گەلان (هەدەپە) بریاریدا وەک پارتێکی سەربەخۆ بەشداریی پرۆسەی سیاسی

ڕەوشی دیموکراسی لە تورکیادا. بەم هۆیەوە لە مانگی ئازاری ساڵی٢٠٠٩ (لیژنەی ئەوروپی بۆ دیموکراسی لە ڕێگەی یاسا: کۆمسیۆنی ڤینیسیا - لجنه البندقیه) لە یەکێتی ئەوروپا لە ڕێگەی ڕاپۆرتێکەوە ڕەخنەی توندی لە ماددە دەستووری و یاساییەکانی تورکیا گرت، پەیوەست بە دۆسییەی یاساغکردنی پارت و ڕێکخراو چالاکی سیاسی لە تورکیادا

تورکیا بکات و خۆی ئامادە کرد بۆ بەشداریکردن لە هەڵبژاردنی سەرۆکایەتیی کۆمار لەساڵی 2014 و هەڵبژاردنی پەرلەمانی تورکیا ساڵی 2015دا.

پارتی دیموکراتی گەلان (HDP) مێژوی دروست بوون و ڕاگەیاندنی ئەم پارتە دەگەڕێتەوە بۆ ڕێکەوتی 15ئۆکتۆبەری ساڵی2012، وەك باڵێکی هاوبەشی پارتی ئاشتی و دیموکراتی کورد (بەدەپە: BDP)، ئەو کات نوێنەرایەتییان لەناو پەرلەمانی تورکیادا هەبوو. یەکەمین کۆنگرەی ئەم پارتە لە ڕێکەوتی 27 ئۆکتۆبەری ساڵی 2013دا بەسترا.

لە ڕووی ئایدووڵۆژیاوە ئەم پارتەی بە پارتێکی سۆسیال دیموکرات لە قەڵەم دەدرێت، پابەندە بەدژایەتیکردنی سیستمی سەرمایەداری و جیاکاری و ڕەگەزپەرستنی ئاینی و نەتەوەیی، ڕێزگرتن و قبوڵکردنی جیاوازییەکان و پابەندبوون بە بنەماکانی دیموکراتی، هاوڵاتیبوون، یەکسانی، ئازادی و دادپەروەری .

یەکەم بەشداریی فەرمی ئەم پارتە لەبواری حکومرانیدا، دەگەڕێتەوە بۆ هەڵبژاردنی شارەوانییەکانی 2014 کاتێك بە هاوبەشی لەگەڵ پارتی ئاشتی و دیموکرات (بەدەپە) بەشداریان کرد، دوابەدوای هەڵبژاردنەکانیش هەردوو

پـارت ڕیزەکانـی خۆیانیـان لـە ژێـر پەیکەرێکـی هاوبەشـدا ڕێکخسـتەوە. ئـەم هەنـگاوە سـەرەتا لەپەرلەمانـەوە دەسـتی پـێ کـرد، پـاش ئـەوەی فراکسـیۆنێکی هاوبەشـیان لەنـاو پەرلەمانـدا پێکەوەنـا، پەرلەمانتارەکانـی پارتـی ئاشـتی و دیموکـرات چونـە پـاڵ پەرلەمانتارەکانـی پارتـی دیموکراتـی گـەلان. بـەم جـۆرەش فراکسـیۆنێکی 35 ئەندامیـان پێکهێنـا.

ئامانجـە سیاسـی و مەدەنییەکانـی ئـەم پارتـە لـە نـاو پەیـڕەو پرۆگرامـی ناوخـۆی پارتەکـەدا ڕونکراوەتـەوە. ئـەم پارتـە تێدەکۆشـێت لەپێنـاو بەگژداچوونـەوەی گشـت تایبەتمەندێتیەکـی نەتـەوەی و ڕەگـەزی، کاردەکات بـۆ دابینکردنـی ژیانێکـی شایسـتە و خۆشـگوزەران لـە سـەر بنەمـای یەکسـانی بـۆ سـەرجەمی هاوڵاتییانـی تورکیـا، ئەوەیـش بـە بەدێهێنـان و هێنانـە ئـارای بنەماکانـی دیموکراتـی لـە ڕێگـەی سیسـتمێکی لیبراڵ و دیموکراتـەوە. ئـەم پارتـە وەك لەپەیڕەوەکەیـدا هاتـووە بـە پلـەی یەکـەم نوێنەرایەتیـی گشـت ئـەو چیـن و توێژانـە دەکات کـە لـە تورکیـادا مافخـوراو و پەراوێزخـراون و وەك هاوڵاتـی پلـە دوو مامەڵەیـان لەگەڵـدا دەکرێـت. دواتـر کار بـۆ بەرژەوەنـدی گشـتی سـەرجەم پێکهاتـە جیاوازەکانـی تورکیـا دەکات. هـەر چەنـدە لەبنەرەتـدا پێکهێنەرانـی ئـەم پارتـە پێکهاتـون لـە کەسـانی دیـاری ناوچـە جیاوازەکانـی باکـووری کوردسـتان، بەدیاریکـراوی ئەوانـەی پێشـتر لەنـاو ڕیزەکانـی پارتـی ئاشـتی و دیموکراتـی کـورد (بەدەپـە) کاریـان کـردووە، بـەڵام هـەر لەناونانیـدا دەردەکەوێـت پێکهێنەرانـی ئـەم پارتـە دەیانەوێـت هەدەپـە جیاوازبێـت لـە ئەزموونـی پارتـە کوردییەکانـی ڕابـردوو. ئـەوە جگـە لـەوەی هەوڵـدەدەن لەگـەڵ بارودۆخـی هەمـە چەشـنەی کۆمەڵـگای تورکیـدا خۆیـان بگونجێنـن، بـە جەختکردنـەوە لـە سـەر دیموکراتیزەکردنـی کۆمەڵـگا و بەرجەسـتەکردنی مـاف و بەرژەوەنـدی کـۆی گەلانـی ئـەو وڵاتـە.

لـە لایەکـی دیکـەوە ئـەم پارتـە بـە پارتێکـی کـوردی دەناسرێـت و لای زۆرێکیـش وەك کۆپـی دووەمـی پارتـی ئاشـتی و دیموکراتـی کـورد (بەدەپـە) ناودەبرێـت. بـەڵام ئەمـان ڕێـرەو چالاکیەکانیـان تەنهـا لەباکـووری کوردسـتاندا قەتیـس نەکـردووە ڕوویـان لـە ناوچـە جیاوازەکانـی خۆرئـاوای تورکیـاش وەرچەرخانـدووە. لای هەندێکـی دیکـە بـە پارتێکـی دیموکـرات و هەندێکیـش وەك پارتێکـی چـەپ و بەشـێکیش لـە باڵـی سیاسـی پارتـی کرێکارانـی کوردسـتان ئامـاژە و پێناسـی دەکـەن. دواجـار هەدەپـە خـۆی بـە نوێنـەری هەمـوو گـەل و تاکـە پەراوێزخـراو، چەوسـاوە، زوڵملێکراوەکانـی کۆمەڵـگای تورکیـا دەزانـێ، چونکـە دەیـان ڕێکخـراوی سیاسـی و مەدەنیـی کـورد، کەسـایەتیی ئایینـی و چـەپ و ئازادیخـواز، فێمینیسـت، ژینگەپارێـز، سـەندیکای کرێـکاری لەخۆیـدا کـۆ کردوەتـەوە.

لـەم پارتـەدا کار بـە سیسـتمی هـاو سـەرۆك دەکرێـت، واتـە پارتەکـە سـەرۆکێکی پیـاو سـەرۆکێکیژنی دەبێـت و لەکاتـی بەسـتنی کۆنگـرەدا هەردووکیـان هەڵدەبژێرێـن. لەسـاتەوەختی مەزراندنییـەوە تـا ئێسـتا هەدەپـە شـەش ڕێبـەری هەبـووە سـێ پیـاو سـێ ژن. لـە بـەروار 2014/7/22 هەریـەك لـە (فیـگان یوکسـیك داغ) و (سـەڵاحەدین دەمیرتـاش) هاوسـەرۆکی و ڕێبەرایەتـی هەدەپەیـان گرتـە دەسـت. بـەڵام پـاش دەسـتگیرکردنی هاوسـەرۆکانی هەدەپـە لـە ئۆپەراسـیۆنی شـەوی 2016/11/4، لـە سـەر داوای هاوسـەرۆکانی زیندانیکـراو سـێیەم کۆنگـرەی نائاسـایی پارتـی دیموکراتـی گـەلان (هەدەپـە) لـە ڕۆژی 2017/5/20 بـە دروشـمی «بـە بەرخـودان دەیبەینـەوە» لـە شـاری ئەنقـەرە بەڕێوەچـوو لـە کۆنگرەکـەدا (سـەرپیل کەمالبـای) وەک کاندیـدی ژنانـی هەدەپـە بـۆ جێگـرەوەی فیگـەن یوسـەکداغ کرایـە هاوسـەرۆکی نوێـی هەدەپـە.

بـەڵام ئەنجومەنـی سـەرکردایەتی هەدەپـە هیـچ کاندیدێکـی بـۆ پڕکردنـەوەی پۆسـتی دەمیرتـاش دیارینەکـرد. بـەڵام وابریـارە لـە کۆنگـرەی ئاسـایی هەدەپـەدا پۆسـتەکەی (دەمیرتـاش) پڕبکرێتـەوە، لـەم بارەیەشـەوە سـەرکردایەتی ئـەو پارتـە پـرس و ڕاوێژیـان بـە (سـەڵاحەدین دەمیرتـاش) هاوسـەرۆکی هەدەپـە کـردووە بـۆ پڕکردنـەوەی پۆسـتی هاوسـەرۆک، لای خۆیـەوە دەمیرتـاش ئامادەیـی دەربڕیـوە بـۆ دەسـتبەرداربونی لـە پۆسـتەکەی و پێدانـی بەکەسـێکی دیکـە و ڕایگەیانـدووە «تەنیـا وەک ئەندامێکـی ئەنجومەنـی سـەرکردایەتیی دەمێنمـەوە .»

هەدەپەو ئەزموونی سیاسی

یەکـەم ئەزموونـی فەرمـی هەدەپـە وەک پارتـی سیاسـی بەشـداریکردن بـوو لـە هەڵبژاردنـی سـەرۆکایەتی کۆمـاری تورکیـا، ئەویـش بـە کاندیدکردنـی (سـەڵاحەدین دەمیرتـاش) هاوسـەرۆکی پارتەکـە. هـەر چەنـدە دەمیرتـاش نەیتوانـی لـە بەرانبـەر دوو کاندیدەکـەی دیکـەی سـەرۆکایەتیی سـەرکەوتن بەدەسـت بهێنێـت، بـەڵام توانـی 3 ملیۆنـو 958هـەزار دەنـگ بـە دەسـت بهێنێـت. کـە دەیکـردە ڕێـژەی 9،76%دەنگـەکان، ئـەم ئەنجامەش دەریخسـت کـە لـە دوای 24 سـاڵ بـە دەنگـی کـورد لـە تورکیـا بـە ڕێـژەی 75% زیـادی کـردوە. ئـەم ئەنجامـە هۆکارێـک بـوو

بۆ ئەوەی بزووتنەوەی کورد لە تورکیا بڕیار بدات بەشێوەی پارتی سیاسی، بەشداریی هەڵبژاردنی پەرلەمانی 7 حوزەیرانی ساڵی 2015 بکات و دڵنیا بێت لەوەی دەتوانێت بەربەستی 10%ی پەرلەمانی ببڕێت و بۆ یەکەم جار وەک پارتێکی سیاسیی کوردی دەگاتە پەرلەمانی تورکیا. هەرچەندە پاش هەڵبژاردنەکانی 1991، پارتە کوردیەکانی باکوور بەشداری هەڵبژاردنەکانی پەرلەمانی تورکیایان دەکرد، بەڵام هەمیشە بە هۆی بەربەستی ڕێژەی 10% یاسای هەڵبژاردنەکانی تورکیا، نەیاندەتوانی وەك پارتی سیاسی بگەنە پەرلەمانی ئەو وڵاتە، بەم هۆکارەش ناچار بوون بە کاندیدی سەربەخۆ بەشداریی هەڵبژاردنەکانی دەیەی ڕابردوی تورکیا بکەن و بۆ گەیشتن بە پەرلەمانی تورکیا.

ئەوە بوو لە هەڵبژاردنی حەوتی حوزەیرانی 2015بۆ یەکەمین جار پارتی دیموکراتی گەلان (هەدەپە)، توانی بەربەستی 10% تێپەڕێنێت و بە بەدەستهێنانی 6،057،506 دەنگ، ڕێژەی 13% دەنگەکانی تورکیا بەدەست بهێنێت، بەرانبەر بوو بە 80 کورسی پەرلەمانی.بەم شێوەیە هەدەپە لە مێژوودا وەك یەکەمین پارتی کوردی لە باکووری کوردستان گەییشتە پەرلەمانی تورکیا.

سەرکەوتنی کورد و هەدەپە لەم هەڵبژاردنەدا لە سەر حسابی پارتی دادوگەشەپێدان بەدەستهات. چونکە پارتی دادو گەشەپێدان سەرەڕای ئەوەی پارتی براوەی هەڵبژاردن بوو، بەڵام بەهۆی زیادبونی دەنگی هەدەپەوە زەبرێکی گەورەی بەرکەوت. بەو پێیەی ژمارەی کورسییەکانی لە پەرلەمانی تورکیا، لە 327 کورسییەوە بۆ 258کورسی کەمی کرد، واتە 68 کورسیی لەپەرلەمان لە دەست دا. بەشی هەرە زۆری ئەو دەنگ و کورسییە لەدەستدراوانەش چونە سەر باڵانسی هێزی کوردو هەدەپە، بەو پێیەی پارتێکی کورد گەیشتە پەرلەمانی تورکیاو ژمارەی نوێنەرانی کوردیش لە 36 نوێنەرەوە بۆ 80 نوێنەر زیادی کرد.

پاش ڕاگەیاندنی ئەنجامی هەڵبژاردنەکەی 7ی حوزەیرانی2015، دەرکەوت چیتر پارتی دادو گەشەپێدان ناتوانێ پشت بەست بە زۆرینەی پەرلەمانی وەک ڕابردوو حکوومەت بەتەنها پێکبهێنێت، لەبەر ئەم هۆیەش حکوومەتەکەی ئاک پارتی بریاری ئەنجامدانەوەی هەڵبژاردنی پەرلەمانی دەرکرد لە ڕێکەوتی 2015/11/1 دا. هەڵبژاردنی پێشوەختی پەرلەمان، هەڵێك بوو لەبەردەم ئاک پارتیدا تاوەکو بەم دەرفەتە بتوانێت ڕێگەیەیەکی یاسایی بدۆزێتەوە بۆ بەرگرتن لە دوبارە سەرکەوتنی هەدەپە لە گەیشتن بە پەرلەمانی تورکیا، لەلایەکی دیکەشەوە خوازیاربوون پارتەکەیان بتوانێ زۆرینەی پەرلەمانی بۆ پێکهێنانی کابینەی ئایندەی حکوومەتی تورکیا مسۆگەر بکات.

دوای ئەنجامدانەوەی هەڵبژاردنی پەرلەمانی تورکیا لە 1ی نۆڤەمبەری 2015، ئاک پارتی توانی بەشێک لە مەبەستەکەی بپێکێ، ئەوەیش دوای مسۆگەرکردنی زۆرینەی پەرلەمانی و بەدەستهێنانی 317 کورسی، بەڵام ئەوەی لەم هەڵبژاردنەدا دڵخوازی ئەکەپە نەبوو، دوبارە سەرکەوتنی هەدەپە و تێپەرکردنی بەربەستی 10% بوو لەم هەڵبژاردنەشدا. هەدەپە سەرەڕای کەمکردنی دەنگ و کورسییەکانی بە بەراورد بە هەڵبژاردنی 7 حوزەیران، بەڵام توانی ئەمجار ببێتە سێهەم گەورە پارت و فراکسیۆنی پەرلەمانی تورکیا، ئەوەیش لە سەر حسابی پارتی نەتەوە پەرستی تورکیا (مەهەپە)، لەم هەڵبژاردنەشدا هەدەپە توانی 108،144،5دەنگ کۆبکاتەوە، کە دەیکردە ڕێژەی 10،75% دەنگەکانی تورکیا، بەرانبەر بە59 کورسی لە پەرلەمانی ئەو وڵاتەدا.

سەرکەوتنی هەدەپە لە دوو هەڵبژاردنی یەک لەدوای یەکدا، زەنگێکی ئاگادارکردنەوە بوو بۆ ئەردۆغان و پارتەکەی، بەتایبەت پاش ئەوەی هەدەپە لە هەر دوو هەڵبژاردنەکەدا جەختی لە سەر ڕێگریکردن لە خەونی ئەردۆغان بۆ گۆڕینی سیستەمی سیاسیی تورکیا دەکردەوە لە ڕێگای شەقام و کاری پەرلەمانییەوە، لەبەر ئەم هۆیەیش هەدەپە وەک پارتێکی نەیار لەلایەن ئەکەپەوە لەقەڵەمدرا، لەلایەکی دیکەیشەوە وەک گەورەترین بەربەست و ڕێگری لەبەردەم خەونی ئەردۆغان بۆ گۆڕینی سیستەمی سیاسی تورکیا تەماشا دەکرا، لەم پێناوەشدا حکوومەتی ئاکپارتی و پەرلەمان و دادگای دەستووریی تورکیا دۆسیەی هەڵگرتنی پارێزبەندی پەرلەمانتارانیان لە پەرلەمانی تورکیا جووڵاند. ئامانج لەم کارەیش تەنها بۆ ئەوە بوو بتوانن بە پاساوێکی یاسایی گەورەترین بەربەستی بەردەم ستراتیژی ئاکەپەو ئەردۆغان لە تورکیادا تێکبشکێنن.

ئەوە بوو لە مانگی ئایاری 2016دا، پەرلەمانی تورکیا دۆسیەی هەڵگرتنی پارێزبەندی پەرلەمانتارانی پەرلەمانی تورکیای جوڵاندو پاش چەند ڕۆژێک یاسای هەڵگرتنی پارێزبەندی لە سەر ژمارەیەک پەرلەمانتار پەسەند کرا. پەسەندکردنی ئەو

ناوی ئەو کاندیدانەی (HDP) کە لە هەڵبژاردنی 2015 سەرکەوتن بۆ پەرلەمانی تورکیا

HDP
HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ

ناوی کاندید	بازنەی هەڵبژاردن	ناوی کاندید	بازنەی هەڵبژاردن
سری سورەیا ئۆندەر	بازنەی ئەنقەرە	ئاروڵ دۆرا	بازنەی مێرسین
ئیدریس بالۆکن	بازنەی دیار بەکر	محەمەد عەلی ئەسلان	بازنەی مێرسین
نۆرسل ئایدۆگان	بازنەی دیار بەکر	ئەنیسە کۆنایل	بازنەی مێرسین
نیعمەتوڵلا ئەردۆکموش	بازنەی دیار بەکر	بورگۆ چەلیك	بازنەی موش
فەلەکناز ئۆجا	بازنەی دیار بەکر	ئەحمەد یەڵدرم	بازنەی موش
ئاڵتان تان	بازنەی دیار بەکر	عەلی جان ئۆنلوو	بازنەی دێرسیم
جاگلار دەمیریل	بازنەی دیار بەکر	ئەدیبە شاهین	بازنەی دێرسیم
زیا بیر	بازنەی دیار بەکر	عوسمان بادیدەمیر	بازنەی ئۆرفە
ئیمام تاشگیر	بازنەی دیار بەکر	دیلیك ئۆجەلان	بازنەی ئۆرفە
سیباڵ یەکتالب	بازنەی دیار بەکر	ئیبراهیم ئایهان	بازنەی ئۆرفە
ئەدیب بەرق	بازنەی دیار بەکر	لەیلا کافان	بازنەی ئۆرفە
عەلی ئەتالان	بازنەی ئایلە (باتمان)	زیا گالشکان	بازنەی ئۆرفە
سەعدەت بگریکلی	بازنەی ئایلە (باتمان)	فیگەن یۆکسەلداغ	بازنەی وان
عائیشە ئاجر باشاران	بازنەی ئایلە (باتمان)	لازکین یۆتان	بازنەی وان
فەیسەڵ ساریڵدز	بازنەی شەڕناخ	یوردوسف ئۆسۆکمنلەر	بازنەی وان
لەیلا بیرلیك	بازنەی شەڕناخ	ئادەم ئۆزگانەر	بازنەی وان
فەرهاد ئەنجۆ	بازنەی شەڕناخ	توکبا هازەر	بازنەی وان
ئیجان ئیرماز	بازنەی شەڕناخ	سلامی ئۆزیاشار	بازنەی وان
قەدری یەڵدرم	بازنەی سیرت	ڕەمزی ئۆزکوکجە	بازنەی وان

خەدیجە سوبیتکین	بازنەی سیرت	تچکین ئاکداش	بازنەی ئەردەخان
سەلما ئیرماك	بازنەی جۆلەمێرگ	محەمەد ئەمین ئادیمان	بازنەی ئایدار
نیهاد ئەکدۆگان	بازنەی جۆلەمێرگ	کیزناس تورکالیی	بازنەی ئایدار
عەبدوڵلا زێدان	بازنەی جۆلەمێرگ	ساروخان ئوروج	بازنەی ئەنتالیا
ڕەزوان تۆران	بازنەی ئەدەنە	بەهجەت یەڵدرم	بازنەی سامسور
میراڵ دانیش بشتاش	بازنەی ئەدەنە	هوشیار ئۆزسۆی	بازنەی چاولیك
لەیلا زانا	بازنەی ئاگری	مزگین لەرکات	بازنەی بەدلیس
بەدران ئۆزتورك	بازنەی ئاگری	محەمەد جەلادەت کایدالی	بازنەی بەدلیس
دیرایات تاشدەمیر	بازنەی ئاگری	ئاسیا کۆلجاك	بازنەی بۆرسا
محەمەد ئەمین ئیهان	بازنەی ئاگری	سەحەر ئەکگینار بایار	بازنەی ئەرزڕوم
ئیهان بیلکان	بازنەی قارس	جەلال دۆغان	بازنەی دیلوك
شەفەق ئۆزانلی	بازنەی قارس	محەمەد تورکول	بازنەی دیلوك
میدحەت سانگار	بازنەی مێرسین	موسلیم دۆغان	بازنەی ئیزمیر
کۆڵسەر یەڵدرم	بازنەی مێرسین	عەلی حەیدەر کۆنگا	بازنەی کۆجالی
پەروین بۆڵدان	بازنەی ئەستەنبوڵ	فیلیز کرستاگی ئۆغلۆ	بازنەی ئەستەنبوڵ
کارۆ بایلان	بازنەی ئەستەنبوڵ	سزای تامالی	بازنەی ئەستەنبوڵ
لەوەند تۆزڵ	بازنەی ئەستەنبوڵ	سەلاحەدین دەمیرتاش	بازنەی ئەستەنبوڵ
عەلی کەنعان ئۆغلۆ	بازنەی ئەستەنبوڵ	هودا کایا	بازنەی ئەستەنبوڵ
بیاز ئۆستن	بازنەی ئەستەنبوڵ	ئەردال ئەتاش	بازنەی ئەستەنبوڵ
تۆرکۆت ئۆکر	بازنەی ئەستەنبوڵ	ئیرتوکرول کۆرکجۆ	بازنەی ئیزمیر
سەرچاوە: rozhnews			

یاسایە پشتی بەستبوو بەو دۆسیەو سکاڵایانەی پێشکەش بە پەرلەمانی تورکیا کرابوون، بەتۆمەتی پشتیوانی و هاریکاروی تیرۆر و گەندەڵی و سوکایەتیکردن بە سەرۆک کۆمار و سەرۆک وەزیران و سیمبولەکانی تورکیا... هتد.

ئەوە بوو ڕۆژی 2016/5/18 پەسەندکردنی پرۆژە یاسای هەڵگرتنی پارێزبەندی لە سەر 138 پەرلەمانتار دەنگی لەسەردرا. لە خولی یەکەمی دەنگدان بە348 دەنگی بەڵێ لە بەرانبەر 155 دەنگی نەخێر پەسند کرا. خولی دووەمی پرۆسەی دەنگدان ڕۆژی 2016/5/20بەڕێوەچوو تیایدا یاساکە بە 376 دەنگی بەڵێ بەرانبەر 140 دەنگی نەخێر پەسندکراو بەم شێوەیە پرۆژەی هەڵگرتنی پارێزبەندی لە پەرلەمانی تورکیا تێپەڕێنرا .

پرسی یاسای هەڵگرتنی پارێزبەندی هەر لە سەرەتای خولی 26 پەرلەمانی تورکیاوە جوڵێنرا، ئەوە بوو لە ماوەی یەک ساڵی تەمەنی پەرلەمانیدا، 667 دۆسیە بۆ هەڵگرتنی پارێزبەندی 138 پەرلەمانتار ڕەوانەی پەرلەمان کرابوو، لەو ژمارەیەیش زیاد لە نیوەی سکاڵاکان بە تەنیا لە سەر پەرلەمانتارانی پارتی دیموکراتی گەلان هەدەپە تۆمار کرابون.

ڕیزبەندی سکاڵاکان دژ بە پەرلەمانتاران بەم جۆرە بوو:

- 405 دۆسیەی سکاڵا دژی 50پەرلەمانتاری هەدەپە.
- 192 دۆسیەی سکاڵا دژی 51 پەرلەمانتاری جەهەپە.
- 46 دۆسیەی سکاڵا دژی 27 پەرلەمانتاری ئەکەپە.
- 20دۆسیەی سکاڵا دژی 9پەرلەمانتاری مەهەپە.
- 5 دۆسیەی سکاڵا دژی پەرلەمانتارانی سەربەخۆ.
- پشت بەست بەو یاسایە و لە ئەنجامی لێکۆڵینەوە لەو سکاڵایانەی لە سەر پەرلەمانتاران تۆمار کرابوون، پەرلەمان پارێزبەندی لە سەر 138 پەرلەمانتاری تورکیا هەڵگرت، لە نێوانیشیاندا لەکۆی 59 پەرلەمانتاری هەدەپە،55 پەرلەمانتاری

ئـەو پارتـە کوردییـە پارێزبەندیـان لـێ وەرگیرایـەوە.
پـاش تەواوبوونـی پرۆسـەی دەنگـدان بـۆ پەسـەندکردنی یاسـای هەڵگرتنـی پارێزبەنـدی پەرلەمانتـاران، سـەرجەم پەرلەمانتارانـی فراکسـیۆنی پارتـی دیموکراتـی گـەلان (هەدەپـە)، بەچەپڵەڕێـزان ناڕەزایەتییـان دەربـڕی و سـەرکۆنەی دانیشـتنەکەیان کـرد و هۆڵی پەرلەمانـی تورکیایـان بـە جـێ هێشـت و بایکۆتـی پەرلەمانیـان ڕاگەیانـد.
سـەرەنجام دەرچـوون و پەسـەندکردنی ئـەم یاسـایە کار ئاسـانی و دەسـتکراوەیی بەخشـییە هێـزە ئەمنییەکانـی حکوومەتەکـەی ئـاک پارتـی بـۆ لێپێچینـەوەو زیندانیکردنـی پەرلەمانتارانـی هەدەپـە.
ئاشـکرایە مەبەسـتی دەرکردنـی ئـەو یاسـایە لـە پەرلەمـان، بەتایبـەت لەوکاتـەدا بـۆ دوورخسـتنەوەی پەرلەمانتارانـی هەدەپـە بـوو لـە پەرلەمـان و کایـەی سیاسـی تورکیـا، بـەو پێیـەی هەدەپـە نەیـاری سەرسـەختی ئەردۆغـان و پارتەکـەی بـون لـە پرسـی گۆرانـکاری لەدەسـتوور و سیسـتمی سیاسـی تورکیـادا، ئەمـەش گرەنتـی بەخشـییە ئەردۆغـان و پارتەکـەی تاوەکـو بتوانن بـە بـێ ڕێگـر دەسـتووری تورکیـا لەپەرلەمانـەوە تێپەڕینـن و ئامـادەی بکـەن بـۆ ڕیفرانـدۆم و سیسـتمی حوکمڕانـی تورکیـا لـە پەرلەمانییـەوە بـۆ سـەرۆکایەتی و (ڕەجـەب تەیـب ئەردۆغـان) یـش ببێتـە کەسـی یەکـەم و سـەنتەری دەسـەڵاتی ئاینـدە لـە تورکیـادا.
نـاوی ئـەو 50 پەرلەمانتـارەی هەدەپـە کـە داواکاری گشـتی تورکیـا سـکاڵایی لـە دژیـان تۆمـار کـردوە:
-1 سەڵاحەدین دەمیرتاش، 22 سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-2 فیگەن یوکسەکداغ، 21 سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-3 عەبدوڵڵا زەیدان، شەش سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-4 ئادەم گەڤەری، سێ سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-5 ئەحمەد یلدرم، سێ سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-6 عەلی ئاتاڵان، یەک سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-7 عەلیجان ئونڵۆ، حەوت سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-8 ئاڵتان تان، 15 سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-9 ئایجان ئیرمەز، حەوت سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-10 ئایهان بیلگەر، دوو سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-11 عایشە ئاجار باشاران، 14 سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-12 بێدیا ئوزگوکچە ئەرتان، دوو سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-13بەهجەت یەلدرم، چوار سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-14 بەردان ئوزتورک، چوار سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-15 بەسیمە کۆنجا، چوار سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-16 بورسو چەلیک ئوزکان، سێ سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-17 چاغلەر دەمیراڵ، هەشت سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-18دەنگیـر میـر محەمـەد فـرات، سـێ سـکاڵای لـە سـەر تۆمـار کـراوە.
-19دیـلان دیرایـەت تاشـدەمیر، پێنـج سـکاڵای لـە سـەر تۆمـار کـراوە.
-20 ئێرۆل دۆرا، دوو سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-21 ئەرتوغرول کورکوچو، 11 سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-22 فەیسەڵ سەری یەلدیز، 12 سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-23 فەلەکناس ئوجا، پێنج سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-24 فەرهاد ئەنجو، 10 سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-25 گوڵسەر یەلدیریم، 11 سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-26 هشیار ئوزسۆی، دوو سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-27 هودا کایا، چوار سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-28 ئیبراهیم ئەیهان، شەش سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-29 ئیدریس بالوکەن، 17 سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-30 ئیمام تاشچەر، 27 سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-31 قەدری یەلدیرم، چوار سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-32 لەیلا بیرلیک، هەشت سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-33 لەیلا زانا، هەشت سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-34 لەزگین بۆتان، پێنج سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-35 محەمـەد عەلـی ئەسـلان، شـەش سـکاڵای لـە سـەر تۆمـار کـراوە.
-36 محەمـەد ئەمیـن ئادیەمـان، سـێ سـکاڵای لـە سـەر تۆمـار کـراوە.
-37 مـەڕاڵ دەنیـش باشـتاش، چـوار سـکاڵای لـە سـەر تۆمـار کـراوە.
-38 مەدحەت سانجار، دوو سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-39مزگین ئیرگەت، سێ سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-40نادر یهلدرم، دوو سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-41 نیهاد ئاکدۆغان، نۆ سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-42 نورسەل ئایدۆغان، 40 سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-43 عوسمان بایدەمیر، پێنج سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-44 پەروین بوڵدان، 49 سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-45 سەعادەت بەجەرەکلی، سێ سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.

-46 سەلما ئیرماک، 16 سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-47 سری سورەییا ئوندەر، 10 سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-48 سیبەل یاغیتلەب، سێ سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-49 توغبا هەزەر ئوزتورک، هەشت سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.
-50 زیا پیر، سێ سکاڵای لە سەر تۆمار کراوە.

روبەروبونەوەی نێوان پەرلەمانتارانی هەدەپە دژی پەرلەمانتارانی ئەکەپە و جەهەپە و مەهەپە لە نێو هۆڵی پەرلەمانی تورکیا

کودەتای تورکیا و هەوڵێك بۆ پەراوێزخستنی هەدەپە

دوابەدوای هەوڵی کودەتا شکستخواردووەکەی شەوی 15 تەممووزی 2016 و ڕاگەیاندنی باری نائاسایی لە تورکیا، دەزگا ئەمنییەکانی تورکیا ئۆپەراسیۆنێکیان دەستپێکرد بۆدەستگیرکردن و سزادانی هەموو ئەو کەس و لایەنانەی تۆمەتبار بون بە تێوەگلان لەو هەوڵە. لەو چوارچێوەیەدا سەرەتا ئەندامان و لایەنگرانی بزووتنەوەی خزمەتی سەر بە (فەتحوڵا گولەن)، وەک تۆمەتباری سەرەکی دۆسییەکە زۆرترین زەبریان لەو هەڵمەتانەیهێزە ئەمنییەکانی تورکیادا بەرکەوت.

کودەتا شکستخواردووەکەی 15 تەممووزی تورکیا

هەرچەندە (هەدەپە) لە شەوی کودەتا شکستخواردووەکەی تورکیادا وەک پارتێکی ئۆپۆزسیۆن لەپاڵ هەردوو پارتی (جەهەپە و مەهەپە) پشتیوانی بۆ شەرعیەت لە تورکیادا دەربڕی، بەڵام ئەم هەڵوێستەی هەدەپە بە پێچەوانەوەی هەڵوێستەکەی جەهەپە و مەهەپە لەلایەن ئەردۆغان و ئەکەپەوە لە بەرچاونەگیرا. ئەوەبوو پاش چەند ڕۆژێک ئەردۆغان هەوڵی ئاشتەوایی نیشتیمانی ڕاگەیاند و چەند جارێک کۆبونەوەی هاوبەشی لەگەڵ سەرکردەکانی (جەهەپە و مەهەپە) ڕێکخست.

- (ڕەجەب تەیب ئەردۆغان) سەرۆک کۆماری تورکیا لە ڕێکەوتی 2016/7/25 بانگهێشتکردنی سەرۆکی هەردوو پارتی جەهەپە و مەهەپە، (کەماڵ کلیچدار ئۆغلۆ) و (دەوڵەت باخچەلی) کرد، بۆ کۆشکی کۆماری تورکیا لەپاڵ سەرۆکی ئاک پارتی،بەمەبەستی سوپاسکردنیان لە بەرانبەر پشتیوانیکردن لە شەرعیەتی تورکیا دژ بەکودەتاکەی 15 تەممووز .

لێرەدا ئەردۆگان (سەلاحەدین دەمیرتاش)ی وەک سەرۆکی سێهەم پارتی گەورەی تورکیا بانگهێشت نەکرد بۆ ئەو دانیشتنە، لەکاتێکدا دەمیرتاش یەکێک بوو لەو سەرکردانەی کە لەکاتژمێرەکانی سەرەتای هەوڵی کودەتاکەدا هەڵوێستی پارتەکەی بە فەرمی دژ بەو هەوڵەڕاگەیاند.

- ئەردۆغان لە ڕێکەوتی 2016/7/29 بڕیاریدا سەرجەمی ئەو سکاڵایانە لە دادگاکان یتورکیا بکشێنێتەوە کە لەلایەن خودی خۆی و پارتەکەی دژ بە سەرۆکی (جەهەپە ومەهەپە) و پەرلەمانتارەنتارەکانی ئەو دوو پارتە تۆماری کردبون. لەبەرانبەردا دۆسیەی هاوسەرۆکانی و پەرلەمانتارانی (هەدەپە) بە کراوەی هێڵرانەوە لەدادگاکانی تورکیادا، بەم جۆرەش بڕیاری لێخۆشبونەکەی ئەردۆغان بۆ کشانەوەی سکاڵاکانی خۆی و ئەکەپە،هیچ یەکێک لە پەرلەمانتارانی هەدەپەی نەگرتەوە.

- ڕێکەوتی 2016/8/1 بۆ جارێکی دیکە ئەردۆغان بانگهێشتنامەی فەرمی پێشکەش بەسەرۆکی جەهەپە و مەهەپە کرد، بەمەبەستی بەشداری کردنیان لە ئاهەنگێکی ملیۆنی کە ڕۆژی 2016/8/7 لە ئەستەنبوڵ لە ژێر ناوی (گردبونەوەی دیموکراتی و شەهیدان) بە بەشداری لایەنگرانی هەرسێ پارت (ئەکەپە- جەهەپە- مەهەپە) بەڕێوەچوو، دوبارە لێرەشدا ئەردۆغان و پارتەکەی، (پارتی دیموکراتی گەلان) یان پشتگوێ خست و هاوسەرۆکانی ئەو پارتەی بۆ ئەو مەراسیمە بانگهێشت نەکران.

لەبارەی ئەم هەڵوێستانەی ئەکەپەو دوو پارتە ئۆپۆزسیۆنەکەی تورکیا (جەهەپەو مەهەپە)، هاوسەرۆکی هەدەپە (فیگان یوکسەکداغ) لە کۆبونەوەی هەفتانەی پارتەکەیدا ڕۆژی 2016/8/2 نیگەرانی خۆی لەو بارەیەوە نیشاندا و ڕایگەیاند «ئەوەی لەنێوان ئەردۆغان و پارتە ئۆپۆزسیۆنەکانی تورکیادا بە بێ هەدەپە دەگوزەرێت، پێچەوانەی گوتاری نیشتیمانی و ئاسایکردنەوەی دۆخی نائارامی تورکیایە، ئەوەی ئەو سێ پارتە پێی هەڵدەستن هەوڵێکە بۆپەراوێزخستنی 6 ملیۆن دەنگی هاوڵاتیانی تورکیا هەدەپە نوێنەرایەتیان دەکات. بەردەوامبونیشیان لە سەر ئەو هەڵوێستانە بۆ ئێمە ئاکامی باشی لێ چاوەڕوان ناکرێت»، ئەموتانەی فیگان ئاماژە بوو بۆ هەستکردن بەپلانێک کە دژ بە هەدەپە بەڕێوەیەو ورده وردەکاری بۆ دەکرێت.

بەم شێوەیە لەگەڵ بەردەوامبونی دۆخی پەراوێزخستنی هەدەپە و لێکنزیکبونەوەی زیاتری ئەکەپە و جەهەپە و مەهەپە، ئەگەری ئەو سیناریۆیە بەهێزتر بوو، کە پلانی دووەمی ئەردۆغان لەپاش پاکسازییەکانی کودەتا، مەبەست

لێی ڕوبەڕوبونەوەی هەدەپەیە. بێگومان ئەمەش دوای ئەوە ڕویدا کە ئەردۆغان و ئەکەپە بەتەواوی دڵنیابونەوە لەوەی کە کۆی جومگەکانی دەسەڵاتی تورکیایان لە لایەنگرانی گویلەن پاککردوەتەوە، بەم جۆرەش هەنگاوی دواتری خۆی بینیەوە لە هەڵکوتانە سەر باڵی مەدەنی سیاسەتمەدارانی کورد (هەدەپە).

دیداری سەرۆک کۆمار و سەرۆکی هەرسێ پارتی (ئەکەپەو مەهەپەو جەهەپە).

کۆشکی کۆماری 2016/7/25

وەک چاوەڕواندەکرا پاش یەکلاکردنەوەی ململانێکانی ئەردۆغان لەگەڵ بزووتنەوەکەی فەتحوڵا گولەندا، پلانی پاکسازی دژ بە سیاسەتمەدارانی کورد چوە بواری جێبەجێکردنەوە. ئەوەبوو پاش تێپەڕبوونی نزیکەی 4 مانگ بەسەر هەوڵی کودەتاکەی تورکیا، حکوومەت وادەی باری نائاسایی لە وڵاتەکەیدا درێژکردەوە. بە واتا دوای سەرکوتکردنی لایەنگرانی بزووتنەوەی خزمەت و دوورخستنەوەیان لەسەرجەم دام و دەزگاکانی دەوڵەتدا، ئەمجارە کوردەکان کەوتنە نێو فۆکسی دەزگا ئەمنییەکانی تورکیا و بە پەلاماردانی ئەندام و لایەنگر و پەرلەمانتار و سەرۆک شارەوانییە کوردەکان، هەوڵی لەناوبردنی نەیارەکانی ئەردۆغان و پارتەکەی دەستپێکرد.

لەم نێوانەشدا ئەندام و لایەنگرانی هەردوو پارتی (دەبەپە و هەدەپە) کەوتنە بەر شاڵاوی دۆخی نائاسایی و ئۆپەراسیۆنەکانی هێزە ئەمنییەکانی تورکیا، بە پاساوی ئەندامێتی و لایەنگری کردنی پارتی کرێکارانی کوردستان پۆل پۆل دەستگیرکران.

حکوومەتی (ئاک پارتی) بەڕابەرایەتی (ئەردۆغان)، سەرەتا دەستیکرد بەسیاسەتی دوورخستنەوە و پەراوێزخستنی کورد لە کایەی سیاسی و پەرلەمانی تورکیادا. لەم چوارچێوەیەشدا و بە پاساوی لایەنگری و هاوکاری پەکەکە هێزە ئەمنییەکانی تورکیا هەڵمەتێکیان دەستپێکرد بۆ دەستگیرکردنی پەرلەمانتارانی (پارتی دیموکراتی گەلان - هەدەپە)، ئەوەبوو لە بەرەبەیانی ڕۆژی 4 ی تشرینی دووەمی 2016 ،هەر یەکە لە سەڵاحەدین دەمیرتاش و فیگەن یوکسەکداغ، هاوسەرۆکانی هەدەپە و 10 پەرلەمانتاری تری هەدەپە بەناوەکانی (سری سورەیا ئۆندەر، ئیدریس باڵوکەن، زیا پیر، نورسەل ئایدۆغان،لەیلا بیرلیک، فەرهاد ئەنجو، سەلما ئیرماک، عەبدوڵڵا زەیدان، گولسەر یلدرم و محمدعەلی ئەسڵان) بە تۆمەتی هەبوونی پەیوەندی لەگەڵ پارتی کرێکارانی کوردستان (پەکەکە)لەلایەن هێزە ئەمنییەکانی تورکیاوە دەستگیرکران.

دوای چەند ڕۆژێکیش هەر یەک لە پەرلەمانتاران (نیهات ئاکدۆغان و چاغلار دەمیرەل و بەسیمە کۆنجا)ش دەستگیرکران و هەر یەک لە (سری سورهیا ئۆندهر و زیا پیر و محمد ئەڵیئەسڵان)یش ئازادکران.

ئەم هەڵمەتە هەتا ئێستاش بەردەوامی هەیە، بەجۆرێک هەر ڕۆژە و پەرلەمانتارێک ڕاپێچی بەردەم دادگاکان دەکرێت و بە تۆمەتی جیاواز زیندانی دەکرێ. لەسێ مانگی یەکەمی پرۆسەکەدا 26 پەرلەمانتاری هەدەپە دەستبەسەرکران، لەو 26 پەرلەمانتارە 12 یان دەستگیرکران و 13 پەرلەمانتارەکەی دیکەش بە مەرج ئازاد کران. بۆ نمونە (ئەیهان بیلگەن)ی وتەبێژی هەدەپە، پاش دەستگیرکردنی بۆ ماوەی 7 مانگ زیندانیکراو دواترئازادکرا. دواهەمین کەس بەر ئەم هەڵمەتە کەوت پەرلەمانتاری (عوسمان بایدەمیر) بوو، کە لە ڕێکەوتی 2017/11/12 لەکاتی گەشتکردنی لە فڕۆکەخانەی نێودەوڵەتی لە ئەستەنبوڵ دەستگیرکراو دوای چەند کاتژمێرێك ئازادکردا. دواتر ڕۆژی 2017/11/16 داواکاری گشتی دادگای سزای قورسی باتمان، بڕیاری زیندانیکردنی بۆ (عایشە ئاجارباشاران)، پەرلەمانتاری شاری ئیلیە/باتمانی پارتی دیموکراتی گەلان دەرکرد.

لەماوەی یەک ساڵدا زیاتر لە (40) پەرلەمانتاری هەدەپە لەلایەن هێزە ئەمنییەکانی تورکیاوە دەستگیرکراون و لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ کراوە، بەڵام لەئێستادا هاوسەرۆکی هەدەپە و نۆ پەرلەمانتاری هەدەپە لەزیندانەکانی تورکیادا ماون بۆ سەرجەمیشیان داوای سێ هەزار و (126) ساڵ زیندانیکردن دەکرێت.

لە ساتەوەختی دەستگیرکردنی هاوسەرۆکانی هەدەپەوە تا ئێستا، دەمیرتاش و یوکسەکداغ چەند جارێک دادگای کراون. داواکاری گشتیی تورکیا سکالاکانی دژ بە دەمیرتاشی بۆ 93 سکاڵای بەرزکردوەتەوە، لەبەرانبەردا جارێک داوایکردووە دەمیرتاش دوو جار زیندانی هەتاهەتایی و 486 ساڵ زیندانی بکرێت. جارێکیتریش داوایکردوە، دەمیرتاش بە 142 ساڵ زیندانی بکرێت. لەلایەکی دیکەوە داواکاری گشتی تورکیا داوایکردوە، فیگەن یوکسەکداغ بە سزای 83 ساڵ زیندانی بکرێت. بەم جۆرە تا ئێستا پرۆسەی دادگایی کردنی هاوسەرۆکان و پەرلەمانتارانی هەدەپە بەردەوامی هەیە.

سەڵاحەدین دەمیرتاش پاش دەستگیرکردن

دۆخەکە لەم ئاستەدا نەوەستا، لە ڕێگەی زۆرینەی پەرلەمانییەوە ئەکەپە بە هاوپەیمانی (جەهەپە و مەهەپە) مافی پەرلەمانتاریشیان لە 4 پەرلەمانتاری هەدەپە وەرگرتەوە، ئەوانیش هەر یەک (فیگەن یوکسەکداغ، هاوسەرۆکی گشتی هەدەپەو پەرلەمانتاری شاری وان،نورسەل ئایدۆغان پەرلەمانتاری ئامەد، فەیسەڵ ساری یەڵدز پەرلەمانتاری شرناخ، توغبا هەزەر ئۆزتورك پەرلەمانتاری شاری وان، بەسیمە کونجا، پەرلەمانتاری شاری سیرت).

لە ئێستاشدا (لەیلا زانا) پەرلەمانتاری هەدەپە لە بازنەی ئاگری بەهەمان شێوە ئەگەر هەیە بە فەرمی لە ڕێگەی پەرلەمانەوە مافی پەرلەمانتاری لێوەرگیرێتەوە. بەو هۆکارەی ناوبراو لە ڕۆژی 2015/11/17 لە ڕێوڕەسمی سوێندخواردنی یاسایی پەرلەمانتاران لەپەرلەمانی تورکیا، هاوشێوەی ساڵی 1991 بە پێچەوانەی ئەو ڕێنماییانەی بۆی دانرابوو، سوێندی یاسایی خواردو دەستەواژەکانی ناو سوێندخواردنەکەشی گۆڕی.

لەوکاتەوە تا ئێستا (لەیلا زانا) لە هەموو مافێکی پەرلەمانتاری بێ بەشکراوە و ڕێگەشی پێنەدراوە لە دانیشتنەکانی پەرلەماندا بەشداری بکات و موچە و تایبەتمەندی پەرلەمانتاریشی پێنەدراوە.

لەمبارەیەشەوە هەردوو فراکسیۆنی (ئەکەپە و جەهەپە) لە لیژنەی ئامادەکاری پەرلەمانیدا شتێکیان دژی (لەیلا زانا) ئامادەکردوە و بۆ سەرۆکایەتی پەرلەمانیان بەرزکردوەتەوە و لە سەر دوورخستنەوەی لەیلا زانا ڕێککەوتوون. سەرۆکی لیژنەکە (موراد ئاڵپارسلان) پەرلەمانتاری ئەکەپە لەم بارەیەوە ڕایگەیاندوە «دۆسیەی لەیلا زانا بەهۆی دەوام نەکردنی کراوەتەوە، نەوەک بەهۆی پرسی سوێندخواردنی یاسایی بەو پێیەی بەشداری 212 دانیشتنیپەرلەمانی نەکردووە».

لەیلا زانا هاوشێوەی ساڵی 1991 لە پەرلەمانی تورکیا سوێندی خوارد

دوا بەدوای سیاسەتی دوورخستنەوەی کورد لە کایەی سیاسی و پەرلەمانی تورکیا، حکوومەتی ئەنقەرە دەستیکرد بە دوورخستنەوە و دەستگیرکردنی سەرۆک شارەوانییەکانی باکووری کوردستان.

پارتی دیموکراتیکی هەرێمەکان (بەدەپە) ، لەباکوری کوردستان خاوەنی 115 سەرۆک شارەوانی بوو. بەڵام حکوومەتی تورکیا

یەکەم ئەزموونی بەشداریی سیاسیی (بزووتنەوەی کۆکەڵگەی دیموکرات) لە ڕێگەی (پارتی دیموکراسیی گەل یاخود ڕەنجی گەل-هەپ) تاقیکرایەوە، ئەم پارتە کوردییە بۆ ئەوەی بچێتە پەرلەمانی تورکیا لەگەڵ (پارتی سۆسیال دیموکراتی گەلی تورکیا:سەهەپە) هاوپەیمانی پێکهێنا

لە چوارچێوەی یاسای باری نائاسایی و لە تشرینی یەکەمی 2016 دا بە بریارێک 28 سەرۆک شارەوانی لەپۆستەکانیان دوورخستەوەو نوێنەرانی حکوومەتی تورکیا، واتە (قەیوم)ی لە شوێنەکانیاندا دانا. ئەمە لە کاتێکدا بەپێی یاساکانی تورکیا سەرۆک شارەوانییەکان بە هەڵبژاردن لەلایەن خەڵکەوە هەڵدەبژێردرێن و نابێت وەک بەڕێوەبەری ناحیە، قائیمقام و پارێزگا لە لایەن حکوومەت و وەزارەتی ناوخۆوە دابنرێن.

دۆخەکە هەر لەم ئاستەدا نەوەستا بەڵکو دەستکرا بە دەستگیرکردنی سەرۆک شارەوانییەکان و لەماوەیەکی کەمدا نزیکەی 59 هاوسەرۆک شارەوانی کورد لە باکوور دەستگیرکران، کە 25 هاوسەرۆکیان ئافرەت بون و بڕیاری زیندانیکردنیش بۆ 7 هاوسەرۆکیان دەرکرا.

(ئەحمەد تورک) یەکەمین سەرۆک شارەوانی بوو کە لە21 تشرینی دووەمی 2016 لە لایەن هێزە ئەمنییەکانی تورکیاوە دەستگیرکرا. دەستگیرکردنی ئەحمەد تورک دوای ئەوە هات کە ڕۆژی 17 تشرینی دووەم ناوبراو لە پۆستی هاوسەرۆک شارەوانی مێردین دوورخرابویەوە. ئەحمەد تورک دوای مانەوەی نزیکەی 3 مانگ لە زیندان، دواتر بەهۆی تێکچونی دۆخی تەندروستی لە ڕێکەوتی2017/2/3 ئازادکرا.

ئەحمەد تورک سەرۆک شارەوانی مێردین لەکاتی دەستگیرکردنییەکەم شارەوانی بەر ئەم ئەم شاڵاوە کەوت شارەوانی ئامەد بوو، لە شەوی 25 ی تشرینی یەکەمی 2016 دا هەر یەک لە (گوڵتان کشاناک و فورات ئانلی) هاوسەرۆکانی شارەوانی ئامەد دەستگیر کران. دوای 5 ڕۆژ لە دەستگیرکردنیان دادگای ئامەد بڕیاری زیندانیکردنی بۆدەرکردن و ڕۆژێک لە دوای بڕیارەکە دوورخرانەوە بۆ زیندانی کۆجائەلی لە باکووری خۆرئاوای تورکیا.

بەم شێوە سیاسەتە حکوومەتەکەی ئاکپارتی، لەپاڵ یاسای باری نائاسایی و بەشێوەیەکی نایاسایی، هەر یەک لە گەورە شارەکانی باکووری کوردستان (ئامەد، مێردین، وان و ئورفە(ڕۆحا) و شارەوانییەکانی دیکەی)... لە دەستی کورددا دەرهێنا.

سەرەنجام حکوومەتی تورکیا لە ماوەی دوو مانگی یەکەمی ئۆپەراسیۆنەکان و پشت ئەستور بەدرێژکردنەوەی یاسای باری نائاسایی پاش هەوڵی کودەتا، 36 شارەوانیی لەژێر دەست دەبەپە دەرهێناو لە جێگەی سەرۆک شارەوانییەکانی بەدەپە، نوێنەرانی حکوومەت (قەیوم) دانران بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری شارەوانییەکانی باکووری کوردستان.

بەم شێوەیە هەڵمەتی دەستگیرکردن و زیندانی کردنی پەرلەمانتار و هاوسەرۆکانی شارەوانی و چالاکانی کورد درێژەی کێشا.

(گوڵتان کشاناک و فورات ئانلی) هاوسەرۆکانی شارەوانیی ئامەد

لە بەیاننامەی کانونی یەکەمی 2016ی (پارتی دیموکراتی گەلان-هەدەپە)دا هاتوە، لەدوای هەوڵی کودەتاکەی تورکیا لەماوەی 5 مانگدا، نزیکەی 8500 ئەندامی هەدەپە دەستگیرکراون و لێکۆڵینەوەیەن لەگەڵدا کراوە و 2488 کەسیان زیندانی کراون، لەوانەیش (70 هاوسەرۆک شارەوانی باکووری کوردستان، (لەیلا گۆڤەن) هاوسەرۆکی کۆنگرەی کۆمەڵگەی دیموکراتی (کەجەدە) و (سەباحەت تونجەل) هاوسەرۆکی گشتی پارتی هەرێمە دیموکراتییەکان (دەبەپە) و (ئایلا ئاکات ئات) وتەبێژی کۆنگرەی ژنانی ئازاد (کەژەئا)، 15 پەرلەمانتاری هەدەپە و دەیان چالاکەوان و ڕۆژنامەنوس و ئەندامی پارت و ڕێکخراوە کوردییەکان.

ساتەوەختی دەستگیرکردنی (سەباحەت تونجەل) هاوسەرۆکی گشتی پارتی هەرێمە دیموکراتییەکان (دەبەپە) لەپاڵ یەک ساڵ گۆشەگیری و نەبونی هەواڵ دەربارەی دۆخی ژیان و تەندروستی (عەبدوڵلا ئۆجالان)، ساڵێکیش بەسەر هەڵمەتی دەستگیرکردنی پەرلەمانتار و ئەندامانی پارتی دیموکراتی گەلان و چالاکەوانانی کورد لە تورکیا تێپەردەبێت. لەگەڵ چەقبەستویی دۆخی کورد و نەبونی ئاسۆی چارەسەری دۆخی کورد لە باکووری کوردستان، هیچ ئاماژەیەک نییە بۆ ئازادکردنی پەرلەمانتارانەی هەدەپە و ئاسایی بونەوەی دۆخەکە لە تورکیادا.

(سەلاحەدین دەمیرتاش) هاوسەرۆکی هەدەپە دوای یەک ساڵ مانەوە لە زیندان پەیامێکی بۆلایەنگرانی پارتەکەی بڵاوکردەوە تیایدا ڕایگەیاند:

«لای ئێوە نیم بەڵام دڵم لاتانە، بە مانەوەی ئێمە لە زیندان خەبات هەر بەردەوام دەبێت،هەدەپە حزبی تاکەکەس یان سەرکردەیەک نییە بە دەستگیرکردنی من و هەڤاڵانم چالاکییەکانی بوەستێت. بەڵکو هەدەپە حزبی تێکڕای خەڵکە و لە ڕێبازەکەی بەردەوام دەبێت. پێشتر چەندین جار گوتومە لە دەرەنجامدا ئەم کەشتیە دەگاتە کەنار، چونکە بەسەدان ژن و پیاوی دیکە هەن بۆ درێژەدان بەخەبات، ئێمەش لە زیندانەوە، ئەوەی لەدەستمان بێت دەیکەین و بەردەوامیش دەبین لە خۆڕاگری، سەرئەنجام ئەگەر تەنها یەک کەس لە ئێمە بە زیندویی بمێنێتەوە، پارتەکەمان بەرەو سەرکەوتن دەبات.»

لە ئێستادا ساڵێک تێپەر دەبێت بەسەر کودەتای 4 ی مژاردا، وەک بەرپرسانی هەدەپە ناوی لێ دەنێن. بە شێوەیەکی گشتیش 9 پەرلەمانتاری هەدەپە لە زیندانەکانی حکوومەتی تورکیادان و مافی پەرلەمانتاریش لە 4 پەرلەمانتاری هەدەپە سەندراوەتەوە. لەلایەکی دیکەوە 82 سەرۆکی شارەوانی بەدەپە و 10 هەزار ئەندامی هەدەپە و دەبەپە و (150) ڕۆژنامەنووس زیندانیکراون. هاوکات لە چوارچێوەی سەپاندنی باری نائاسایی بە مەرسومێک (1487) ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنی لەباکوری کوردستان قەدەغەکراون، ئەوە جگەلەسەر کار لادانی (11500) مامۆستا لە ناوچە کوردییەکان. بەپێی ڕاپۆرتی ڕێکخراوی مافی مرۆڤی تورکی (ئیهادێ: IHD) دەوڵەتی تورکیا لە ساڵی ڕابردوودا (50) هەزار پێشێلکاری لەناوچە کوردییەکان ئەنجامداوەو لە هەمان ساڵدا بەگشتی (47) زیندانی سیاسی لە ناو زیندانەدا بەهۆی نەبوونی چارەسەری پزیشکی گیانیان لەدەستداوە. لەلایەکی دیکەوە

وتەبێژی پارتی دیموکراتیکی گەلان (ئەیهان بیلگەن) لەو بارەیەوە دەڵێ «لە چوارچێوەی دۆخی نائاسایی تورکیادا هەزار کەس لە کار دەرکراون، لەو ژمارەیەش 37 کەسیان خۆیان کوشتوە.»

پاش یەک ساڵ: ناوی پەرلەمانتارانی زیندانیکراوی هەدەپە

1- سەڵاحەدین دەمیرتاش (هاوسەرۆکی هەدەپە و پەرلەمانتاری ئەستەنبۆل)

2-فیگەن یوکسەکداغ (هاوسەرۆکی هەدەپە و پەرلەمانتاری وان)

3-گوڵسار یەڵدرم (پەرلەمانتاری مێردین)

4-سەلما ئیرماک (پەرلەمانتاری جولەمێرگ)

5-فەرهاد ئەنجو (پەرلەمانتاری شرناخ)

6- ئیدریس بالوکەن (پەرلەمانتاری ئامەد)

7- چاغلار دەمیرەل (پەرلەمانتاری ئامەد)

8- عەبدوڵلا زەیدان (پەرلەمانتاری جۆلەمێرگ)

9- بورسو چیللەک (پەرلەمانتاری موش)

پەرلەمانتارانی زیندانیکراوی پارتی دیموکراتی گەلان (هەدەپە)

دەرئەنجام

دیاردەی فرەحزبی لە تورکیادا دەگەڕێتەوە بۆ پاش ساڵی 1946 ئەوەیش دوابەدوای ڕێگەدان بە دروستکردنی پارت و ڕێکخراو کۆمەڵە و سەندیکاکان و ئەنجامدانی کار و چالاکی سیاسی لەو وڵاتە. پاش ماوەیەک لەو بەرواره دوو دیاردە سەریانهەڵداو هەتا ئێستاش مێژوی پەنجاساڵی ڕابردوی تورکیای پێ دەناسرێتەوە، ئەوانیش دیاردەی (داخستنی پارتە سیاسییەکان و ئەنجامدانی کودەتای سەربازی لە تورکیا).

دوای ئەنجامدانی یەکەم کودەتای سەربازی لە ساڵی 1960 تا ساڵی 2016 نزیکەی حەوت جار کودەتا و هەوڵی ئەنجامدانی کودەتا لە تورکیادا دراوە، واتە هەر دە ساڵ جارێک تورکیا هەوڵێکی ئەنجامدانی کودەتای بەخۆوە بینیەوە. لەلایەکی ترەوە دیاردەی داخستنی پارتە سیاسییەکان یەکێکی دیکەیە لەسیماکانی نیو سەدەی تەمەنی سیاسی ئەو وڵاتە. دیاردەی داخستنی پارتە سیاسییەکان لەرێگای یاساوە، دیاردەیەکی دێرینە و سەرەتاکەی بۆ ساڵی 1925 دەگەڕێتەوە، بەڵام ئەم دیاردەیە دوابەدوای کودەتای ساڵی 1960 زیادی کرد و لەدوای کودەتای 1980 زیاتر تەشەنەی سەند. لەو نێوانەدا هەمیشە پارتە (کوردییەکان، ئیسلامییەکان، چەپ و کۆمەنیستەکان) پشکی گەرورەیان لە قەدەغەکردن و داخستنی پارتەکانیان بەرکەوتوە.

بەردەوامی دیاردەکە وایکردوە داخستنی پارتە سیاسییەکان لەتورکیادا وەک نەریتێکی لێبێت و هەرکاتێک پارتی دەسەڵاتداری وڵات خواستی لە سەر سیاسەتی پارتێک نەبێت، ئەوا پەنا دەباتە بەر دادگاکانی تورکیا و لەو ڕێگەیەوە پارتەکە دادەخات. لەلایەکی ترەوە بەدرێژای مێژوو دەسەڵاتی دادوەری لە تورکیادا لەم بارەیەوە ڕۆڵی خراپی گێراوە و لە زۆر دۆسیەدا لەلایەن دەسەڵاتی تورکیاوە دادگاکان بۆ مەبەستی سیاسی بەکار هێندراون.

لە ئێستای تورکیاشدا سەرەرای کارکردن بە سیستمی فرەحیزبی، بەڵام پارتەکانی تورکیا لەهەر ئان و ساتێکدا ئەگەری ڕوبەروبونەوەیان هەیە لەگەڵ دادگای دەستووری ئەو وڵاتەدا.

کوردانی تورکیا سەرەڕای تاقیکردنەوەی خەباتی شۆرشگێری، هاوکات لە دوای ساڵی 1990ەوە لە ڕێگەی پارتە سیاسییەکانەوە هەوڵیاندا بە فەرمی بەشداری لەکاری سیاسی و پەرلەمانی و حکومڕانی تورکیادا بکەن. سەرەڕای ئاستەنگە بەردەوامەکانی بەردەمیان لەلایەن حکوومەتە یەک لەدوای یەکەکانی تورکیا، لە ڕێگەی بەربەستی هەڵبژاردن و گرتن و تیرۆر و زیندانی کردنی هەزاران ئەندام و چالاکوان و سیاسی و سەدان سەرکردە و سمبوڵی خەباتی پارتە کوردییەکان، لە لەیلا زاناوە بۆ عەبدوڵلا ئۆجەلان تا سەڵاحەدین دەمیرتاش و داخستنی شەش پارتی سیاسی لەماوەی 20 ساڵدا، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا هیچ کات کوردانی تورکیا مەیدانی خەباتیان لەبەردەم فشاری دەسەڵاتە یەک لەدوای یەکەکانی تورکیادا چۆڵ نەکردوە و هەمیشە بەرێگا و میکانیزمی جیاواز بەردەوامیان بەخشیوەتە خەباتی سیاسیان لەو وڵاتەدا.

کوردانی تورکیا پاش تاقیکردنەوەی ئەزموونی هەشت پارتی سیاسی و دوای 25 ساڵ، سەرئەنجام توانیان بۆ یەکەمجار لەمێژوی تورکیادا لە ڕێگەی پارتێکی سیاسییەوە بگەنە پەرلەمانی تورکیاو بەربەستی 10% پەرلەمانی لە دوو هەڵبژاردنی ساڵی 2015 تورکیادا لە ڕێگەی پارتی دیموکراتی گەلانەوە تێپەڕبکەن. سەرکەوتنی ئەم پارتە کوردییە لە دوو هەڵبژاردنی یەک لەدوای یەکدا، هۆشداری دایە دەسەلاتدارانی تورکیا، ئاماژەیەکیش بوو لەبەردەم بەهێزبونی کورد لە تورکیا و ئاراستەکردنی دۆزی کورد لە تورکیا بۆ

دۆزێکی فەرمی و کارکردن لە پێناو سەربەخۆکردنی کوردەکان لە تورکیا لەروی ئەرک و ماف و دەسەڵاتی سیاسییەوە. ئەمەش هۆکاربوو لەبەرانبەر هەڵوێست وەرگرتن لەبەرانبەر هەردوو پارتی (هەرێمە دیموکراتییەکان - دەبەپە) و (پارتی دیموکراتی گەلان- هەدەپە) و توندکردنەوەی فشارەکان بۆ سەر هاوسەرۆکانی شارەوانی و پەرلەمانتار و ئەندامانی هەردوو پارتەکەو دەستگیرکردنی هەزاران لایەنگریان، ئەمەش لە پێناو سنوردارکردن و لاوازکردنی چالاکییەکانیان و گێرانەوەی پارسەنگی هێز لەبەرژەوەندی پارتی دەسەڵاتداری تورکیا و کپ کردن و چەپاندنی زیاتری کوردەکان و هەوڵدان بۆ تواندنەوەیان لەناو قەوارەی تورکی لە تورکیادا.

لە ئێستاشدا، پاش چڕکردنەوەی فشارەکانی حکوومەتی تورکیا بۆ سەر هەردوو پارتی (دەبەپە و هەدەپە)و دەستگیرکردنی لەشکرێک لە سیاسەتمەدار و چالاکوانی سیاسی و ڕۆژنامەنوسانی کورد لە تورکیا، بەتایبەت دوای هەوڵی کودەتاکەی 15 تەممووزی 2015، ئەگەر هەیە ئەم پارتە کوردیانەش هاوشێوەی پارتە کوردییەکانی ڕابردوو، هەمان چارەنوس چاوەروانیان بکات و یاساغکردن و داخستنی پارتەکەیان ببێتە کارتی ئایندەی حکومڕانانی تورک لەبەرانبەر چالاکانی کورد. لەبەرانبەردا کوردانی تورکیا دەکەونە بەردەم دۆخێکی نوێ و دەستبردن بۆ تاقیکردنەوەی ئەڵتەرناتیڤێکی نوێ، لە پێناو بەردەوامیدان بە تێکۆشان و خەباتی پەرلەمانی بۆ زیاتر داکۆکیکردن لە دۆزی ڕەوای نیشتیمان و نەتەوەکەیان لە تورکیادا.

سەرچاوەکان:

کتێب و نوسراوی کوردی:

1. دۆسێی تورکیا، ژمارە 2، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، دەریدەکات، سلێمانی، 2005.

2. دۆسێی تورکیا، ژمارە 6، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، دەریدەکات، سلێمانی، 2007.

3. محمد فاتح، پارت و ڕێکخراوە سیاسییەکان لە تورکیا، (1923 – 2003) چاپی یەکەم، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، 2016.

4. گەیلان عەباس، پێگەی کورد و هەدەپە لە هەڵبژاردنە پەرلەمانییەکەی تورکیادا، ژوری توێژینەوەی سیاسی بزووتنەوەی گۆڕان، سلێمانی، 5/6/2015.

5. گەیلان عەباس، مانیفێستی هەدەپە و هەڵبژاردنی پەرلەمانی تورکیا، ژوری توێژینەوەی سیاسی بزووتنەوەی گۆڕان، سلێمانی، 2015/10/25.

6. گەیلان عەباس، ئەنجامی هەڵبژاردنەکانی تورکیا و هۆکاری زیادبوونی دەنگەکانی ئەکەپە، ژوری توێژینەوەی سیاسی بزووتنەوەی گۆڕان، سلێمانی، 2015/11/15.

کتێب و نوسراوی عەرەبی:

7. محمد نوردین، ترکیا - الجمهوریه الحائرة، مرکز الدراسات الإستراتیجیه والبحوث والتوثیق، لبنان، 1998.

8. منصور عبد الحکیم، ترکیا من الخلافة إلی الحداثة ، دار الکتاب العربی، لبنان، 2013.

9. دستور ترکیا مصدر عام 1982 شاملاً تعدیلاته حتی عام 2011،ترجمة المؤسسه الدولیة الدیموقراطیة وألانتخابات.

10. د.طارق عبدالجلیل، العسکر و الدستور فی الترکیا (من القبضة الحدیدیة الی دستور بلا عسکر)، الطبعة الثانیة، دار نهضة مصر للنشر، مصر، 2013.

11. الانتخابات البرلمانیة الترکیة: النتائج و التداعیات، المرکز العربی الابحاث و الدراسة السیاسات، قطر، 2015.

12. الدکتور احمد نوری النعیمی، النضام السیاسی فی الترکیا، دار الزهران للمشر و التوزیع، عمان، 2011.

13. النظام السیاسی فی الترکیا (النظم و المؤسسات) الموقف الترکی من قضایا الآمه، مرکز سوریة للبحوث و الدراسات.

هەڵبژاردنی پێشوەختی تورکیا - 2018

ئەگەری کۆتایی ئەردۆگانیزم بە شەقازللەی ژنە ئاسنینەکە

عەبدولسەلام ئەحمەد

FOCUS

کاتێك دەوڵەت باخچەلی، سەرۆکی حیزبی بزووتنەوەی نەتەوەیی (مەهەپە) لە دوای کۆبوونەوەی فراکسیۆنی پەرلەمانیی سەر بە حیزبەکەی بڕیاری دا هەڵبژاردنی پەرلەمانی و سەرۆکایەتیی پێشوەختە لە تورکیا لە 42ی حوزەیرانی 8102دا ئەنجام بدرێت، ئەوە بە ڕێککەوتن بوو لەگەڵ ڕەجەب تەیب ئەردۆگان، هەر چەندە وا بڕیار بوو لە تشرینی دووەمی ساڵی 9102دا بکرێت، بۆیە ئەردۆگان بە پەلە ڕەزامەندیی خۆی لە سەر پێشخستنی وادەی ئەنجامدانی هەڵبژاردنەکان لە وادەی دیاریکراودا دەربڕی. زۆرینەی چاودێران و لێکۆڵەرەوە سیاسییەکان لە سەر ئەو فاکتەرە ناوخۆیی و دەرەکییانە کۆکن، کە پاڵیان بە ئەردۆگانەوە ناوە تا هەڵبژاردنی پێشوەختە لە تورکیا ئەنجام بدرێت، سەرەڕای ئەوەی کە حیزبی گەلی کۆماری ئۆپۆزسیۆن (جەهەپە) بە سەرۆکایەتیی کەمال کلیچدار ئۆغڵۆ بەردەوام داوای دواخستنی هەڵبژاردنی پەرلەمان و سەرۆکایەتیی کردوە و پێی باش بوە کە لە ساڵی 9102دا ئەنجام بدرێت.

کۆمسیۆنی باڵای هەڵبژاردنەکانی تورکیا ناوی پاڵێوراوانی هەڵبژاردنی سەرۆکایەتیی کۆماری تورکیای ئاشکرا کرد دوای ئەوەی مەرجە پێویستەکانیان تێدا بەرجەستە بوو بۆ کێبڕکێکردن لە سەر بەدەستهێنانی پۆستی سەرۆك کۆماری تورکیا لەو هەڵبژاردنە سەرۆکایەتییەی کە بڕیارە لەگەڵ هەڵبژاردنی پەرلەماندا لە 42ی حوزەیرانی 8102 ئەنجام بدرێت و ژمارەیان 6 کاندیدە و هەر یەکەیان پاڵێوراوی حیزبێکی جیاوازە. وا بڕیارە لە دوای تەواوبوونی هەڵبژاردنەکانی 42ی حوزەیران سیستمی سەرۆکایەتیی نوێ لە تورکیا پەیڕەو بکرێت، کە لە ئەنجامی ڕاپرسییەکەی نیسانی ساڵی 7102 پەسەند کراوە، بەڵام ڕەحنەگران لە سیستمی سەرۆکایەتی پێیان وایە ئەم سیستمە نوێیە دەسەڵاتی ڕەها بە سەرۆك کۆمار دەبەخشێت و دەستی واڵاتر دەکات بۆ هەنگاونان بەرەو دیکتاتۆری.

جگە لە سەرۆك ڕەجەب تەیب ئەردۆگان هەریەکە لە موحەرەم ئینجە، کاندیدی حیزبی گەلی کۆماری (جەهەپە) و میرال ئەکشنار سەرۆکی حیزبی (باش)ی ئۆپۆزسیۆن و سەڵاحەدین دەمیرتاش، هاوسەرۆکی حیزبی گەلانی دیموکراتیی (هەدەپە) و ئەیمیل کەرەمولا ئۆغڵۆ، سەرۆکی حیزبی سەعادەت و دۆغۆ برینشیك، سەرۆکی حیزبی نیشتیمانیی تورکیا کێبڕکێ لە سەر بەدەستهێنانی پۆستی سەرۆك کۆماری تورکیا دەکەن.

بە شێوەیەکی گشتی ئەو هۆکارانەی وایان کردوە ئەردۆگان ئەم هەنگاوە بنێت بە پێشخستنی هەڵبژاردنەکان تا ئەنجامەکانی لە بەرژەوەندیی خۆیدا بشکێتەوە، دەکرێت لەم خاڵانەدا ئاماژەیان پێبکرێت:

1. ئەردۆگان خۆی بە سەرکەوتوو دەبینێت و لە دوای هێرشکردنە سەر شاری عەفرین و داگیرکردنی بە ڕێککەوتن لەگەڵ ڕووسیا و ئێران و ڕژێمی سووریا لە لای ناسیۆنالیستە تورکەکان و ئیسلامییەکان وەك پاڵەوانی نەتەوەیی لێی دەڕوانرێت. ئەردۆگان بەو لەشکرکێشییەی وێستگە مێژوویییەکانی سەردەمی دەسەڵاتی سوڵتانە عوسمانییەکانی هێنایەوە ناو بیرەوەری تورکەکان، کە لە دوای سەرکەوتنیان لە شەڕی مورج دابق بە سەر مەمالیکەکاندا لە ساڵی 6151 توانیان ناوچەکە و بەشی هەرەزۆری خاکی کوردستان خاکە سریان و ئاشوورییەکان و ئەرمینیا بۆ ماوەی 4 سەدە داگیر بکەن.

2. کەڵکوەرگرتن لە بارودۆخی نائارام و لەبەریەکچووی بەرەی ئۆپۆزسیۆن، جگە لەوەیش ئەردۆگان توانیی سوود لە کودەتا شکستخواردوەکەی تەمووزی 6102 وەربگرێت بۆ لێدانی نەیارە سیاسییەکان و هەزاران کەسی لە سیاسییەکان و بەرپرسە سەربازییەکانی سەر هەموو ڕەوت و هێزە سیاسییەکان لە گرتووخانەکانی تورکیا توند کرد، بە ئەندامانی جەماعەتی بانگخوازی ئیسلامی (فەتحوڵا گویلەن)یشەوە، کە لە ڕابردوودا هاوپەیمانی ئەردۆگان بوو.

3. کەڵکوەرگرتن لەوەی کە حیزبی (جەهەپە)ی ئۆپۆزسیۆن و میراتگری کەمالیزم بە هۆی هەڵەکانی سەرکردایەتییەکەی و هەڵوێستی نەرێنیی بەرانبەر کێشەی کورد پێگەی جەماوەریی خۆی لە دەست دا، هەروەها حیزبی (باش)ی نوێ بە سەرۆکایەتیی میراڵ ئەکشنار، کە لە حیزبی (مەهەپە) جیا بوەتەوە، حیزبێکی ناسیۆنالیستی فاشییە و هێشتا پێدەچێت لە سەر پێی خۆی نەوەستاوە، بەڵام پشتیوانیی بۆ دروست بوو کاتێك 51 پەرلەمانتاری سەر بە جەهەپە دەستیان لەکار کێشایەوە و چوونە ڕیزی ئەم حیزبە نوێیە تا بتوانێت بەشداریی لە هەڵبژاردنی پێشوەختەدا بکات.

4. خاڵێکی تر لە بەرژەوەندیی ئەردۆگان ئەوەیە، کە حیزبی سەعادەت ئەوەندە بەهێز نییە، کە بتوانێت ببێتە ڕکابەری حیزبی داد و گەشەپێدانی دەسەڵاتدار. بەڵام حیزبی (هەدەپە)

ی کوردی بە سەرۆکایەتیی سەلاحەدین دەمیرتاش، کە وەك باڵی سیاسیی پارتی کرێکارانی کوردستان (پەکەکە) لێی دەڕوانرێت، گورزێکی قورسی بەرکەوت لە دوای دەستگیرکردنی سەرۆکەکەی سەلاحەدین دەمیرتاش و زیندانیکردنی زیاتر لە 01 هەزار کەس لە سەرۆك شارەزانییەکان و پەرلەمانتارە هەڵبژێرراوەکان و ئەندامانی سەر بەو حیزبە کوردییە و کپکردنی دەنگە ئازاد و ناڕازییەکان. کەواتە ئۆپۆزسیۆنی تورکیا لە حاڵەتێکی ناهەموواردا دەژی وای کردوە ڕیزەکانی لاواز بێت و نەتوانێت ببێتە ئەڵتەرناتیڤێکی بەهێز بۆ ئەوەی لە هەڵبژاردنی پێشوەختی داهاتوودا شکست بە داد و گەشەپێدان بهێنێت و لە دەسەڵات دووری بخاتەوە.

5. خراپی باری ئابووریی تورکیا، بوەتە مایەی دڵەڕاوکێ لە لای حیزبی داد و گەشەپێدان، چونکە ئەو قەیرانە ئابوورییەی کە لە سایەی هارەکردنی لیرەی تورکی و پاشەکشەکردنی لە بەرانبەر دۆلاردا دروست بوە هەڕەشەیە بۆ سەر حیزبی دەسەڵاتدار، لە کاتێکدا کە پێوەندییەکانی تورکیا لەگەڵ ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکایش لە قەیراندایە، هەڵوێستی یەکێتیی ئەورووپایش لە دژی تورکیایە، بۆیە لەوانەیە سزای ئابووری بە سەر تورکیادا بسەپێنرێت بە هۆی خراپیی پێوەندییەکانی تورکیا لەگەڵ دەوڵەتە زلهێزەکاندا، ئەمەیش ئاماژەیەکی خراپ دەبێت بۆ تێکچوونی باری بژێوییی هاوڵاتییانی تورکیا، لەبەر ئەوە دواخستنی ئەنجامدانی هەڵبژاردنەکان لە بەرژەوەندیی ئەردۆگان نییە، کە پێویستە لە سەری ڕێگەچارەی ئابووری بدۆزێتەوە لە پێناو بەهێزکردن و هەستانەوەی بەهای لیرەی تورکی لە بەرانبەر دۆلاردا. بەم شێوەیەیش دەتوانێت متمانە بۆ وەبەرهێنەران بگەڕێنێتەوە و سنورێك بۆ بردنەدەرەوەی سەرمایەگوزاری و دوورکەوتنەوەی وەبەرهێنەران لە وەبەرهێنانی سەرمایەکانیان لە ناو تورکیا دابنێت، کە بە هۆی لەدەستدانی سەقامگیریی سیاسییەوە دروست بوە.

6. پەلەکردن لە گواستنەوە بۆ سیستمی سەرۆکایەتی، چونکە ئەو قۆناغە ڕاگوزەرەی کە ئێستا تورکیا تێیدا دەژی لە نێوان سیستمی پەرلەمانی و سەرۆکایەتی، وا دەخوازێت هەموو دەسەڵاتەکان بچێتە ناو دەستی سەرۆکی وڵات، بەم شێوەیەیش ئەردۆگان لە ماوەی 5 ساڵی داهاتوودا دەتوانێت هەموو بڕیارە یەکلاکەرەوەکان لە هەموو ئاستەکاندا بدات، ئەمەیش پێش ئەوەی کارەکان لە دەست دەربچێت و بارودۆخی ئابووریی هەرەس بهێنێت و ئۆپۆزسیۆن ڕیزەکانی تۆکمە بکاتەوە.

ئەو ترسەی ڕەجەب تەیب ئەردۆگان هەیەتی بریتییە لە ڕێککەوتنی ئۆپۆزسیۆن لە سەر دانانی پاڵێوراوێکی بەهێز، کە بتوانێت ڕکابەری ئەو بکات، لە کاتێکدا ئەو پاڵێوراوەی کە لە ڕێگەی هۆیەکانی ڕاگەیاندن و لە شەقامی تورکیادا بە زۆری ناوی دێت (عەبدوڵلا گوڵ)ە، کە خاوەنی پێگەیەکی جەماوەریی بەهێزە، بە تایبەتی لە ناوەندی ئیسلامیدا، ئەمە لە کاتێکدایە کە ئەردۆگان لە لای زۆرێك لە هاوڕێ دوورخراوە و پەراوێزخراوەکانییەوە تا دێت بێزراوتر دەبێت، لەوانە کەسایەتییە دیارەکانی وەك ئەحمەد داودئۆغلۆ، پۆڵاند ئاریج، عەبدوللەتیف سینیر و کەسانی تریش. چاودێرانی سیاسی پێداگری لە سەر ئەوە دەکەن، کە لەم هەڵبژاردنەدا کوردەکان سەنگی مەحەك و یەکلاکەرەوەن. هەڵوێستی کورد بەرانبەر حیزبی داد و گەشەپێدان کاریگەریی ڕاستەوخۆی لە سەر ئەنجامی هەڵبژاردنەکان دەبێت، سەرکەوتنیشی بەندە بە ڕێژەی بەدەستهاتووی دەنگەکانی کورد. هەموو ئەو سەرکەوتنانەی، کە ئەردۆگان لە ڕابردوودا بە دەستی هێناون لە بنەڕەتدا پشتی بە دەنگی دەنگدەرە کوردە هەڵخەڵەتێنراوەکان بەستوە، کە بە گوتار و بەڵێنەکانی ئەردۆگان لە خشتە بران و توانیی کەڵك لە هەستی ئیسلامی کوردەکان وەربگرێت، بەڵام ئەم جارە بە هاوپەیمانێتی لەگەڵ بزووتنەوەی نەتەوەپەرستی تورکیا (مەهەپە) و ئەنجامدانی لەشکرکێشیی دوژمنکارانەی تورکیا بۆ سەر عەفرین بە هاوکاریی لەگەڵ هێز و گروپە سەربازییە جیهادییە ئیسلامییەکان، تووڕەبوونی شەقامی کوردیی بە دوای خۆیدا هێنا و بەشی هەرە زۆری کوردە ئیسلامییەکان، ئەوانەی لایەنگری ئەردۆگان بوون، تووڕە و نیگەران کرد، بەڵکوو و ئیتر هاوڵاتیی کوردی تورکیا بە ئاگا هات و تێگەییشت، کە ئەردۆگان بە پەلاماردانی عەفرین بە تەنها لایەنێکی سیاسیی کوردی نەکردوەتە ئامانج، بەڵکوو هەموو گەلی کوردی کردوەتە ئامانج، ئەمە ڕا و بۆچوونی لایەنگرانی بارزانییشە لە کوردستانی عێراق.

کاتێك کوردەکان ڕیفراندۆمیان ئەنجام دا، بۆ سەربەخۆبوونی هەرێمی کوردستان لە عێراق، ئەردۆگان بە توندی دژایەتیی کرد و پشتیوانیی خۆی بۆ حکوومەتی بەغدا ڕاگەیاند لە شەڕی دژ بە گەلی کورد، ئەمەیش بوە هۆی تێکچوونی